

C78
H

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

B. sorozat 20. sz.

CSONGOR RÓZSA

A VÖRÖSMARTY KÖR TÖRTÉNETE

1960

SZÉKESFEHÉRVÁR

Ez a kiadvány
a Fejér megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályának támogatásával
és közreműködésével készült.

A címlapon

A SZÉKESFEHÉRVÁRI VÖRÖSMARTY SZOBOR

FEJÉR MEGYEI MŰZEUMOK
KÖNYVTÁRA
Keltári szám: 25.188

Kiadja

a székesfehérvári ISTVÁN KIRÁLY MŰZEUM (Székesfehérvár, Ságvári
Endre tér 3.). Készült 1000 példányban. A kiadásért felelős dr. Fitz Jenő
múzeumigazgató.

BEVEZETÉS

Az 1848-as szabadságharchoz vezető út a reformkorral kezdődött, amely a nemesség — elsősorban a köznemesség — nyílt szembehelyezkedését juttatta kifejezésre a bécsi udvarral szemben. A bécsi kormány az abszolutizmus fegyverét vetette latba, hogy letörje a nemesi ellenállást: adminisztratív eszközökkel akarta maga mellé állítani a magyarországi közvéleményt. Amikor a külpolitikai eseményekben is a monarchia ellen hadakozó kis országok szabadságvágya jutott kifejezésre — nápolyi forradalom, görög függetlenségi harc — a megyék megtagadták az engedelmességet az osztrák uralkodóháznak mind az adófizetés, mind a kaionaság fenntartása kérdéseiben. Ennek eredménye az első reform országgyűlés, amelyet 1825-ben hívtak össze.

A nemesség soraiból elindított ellenállás kétségkívül egyben a magyarországi elmaradt gazdasági viszonyok felismerése is volt. A feudális nagybirtokok primitív módon termeltek, elavult termelési viszonyok között. A jobbágy rendszer végsőkig sanyargatta a parasztoakat, ezek egyre-másra felkelésekben juttatták kifejezésre mérhetetlen kizsákmányoltságukat. Éhínség, járvány, adóztatás s maga a köznemesség és a haladó gondolkodású főnemesség is látta a helyzet tarthatatlanságát. A bécsi udvartól való elszakadás egyben a köznemesség létérdeke is lett volna. A harmincas években megélnéült a politikai élet, amelyet csak fokozott a Felvidéken kitört kolera járvány. Ennek szoros következménye, hogy az elkeseredett parasztság körében 1830-ban felkelés robbant ki. Franciaországban a polgárság forrongóit, véglegesen magához akarta ragadni a hatalmat. A franciaországi forradalom híre tüzes csóva volt az egyébként is zajos belpolitikai életre.

Széchenyi reformprogramja megkísérelte a köznemesség megmentését, azonban a napról-napra alakuló események hamarosan bebizonyították, hogy már ez is kevés. Kossuth Pesti Hírlapja egy csapásra meghódította a politikai harctér küzdőporondját, — az első politikai napilap Magyarországon, amely addig soha nem látott példányszámban jelent meg.

A politikai függetlenség és a polgári jogok követelésétől visszhangzott az egész ország. Mikor Kossuthot elűzték a Pesti Hírlaptól, más fegyverekhez nyúlt. Sorba teremtette meg a polgári érdekeket szolgáló gazdasági egyesületeket. Az iparosodás első eredményeként megindult az első gőzhajó a Balatonon, az első gőzmozdony Vácra. Megalakultak az első bankok, kereskedelmi társaságok és most már nyílt terü-

leten folyt a harc az új és a régi között. A nemesi közvélemény maga szállt szembe a konzervatív és Bécs érdekeit szolgáló főurakkal. A két-féle politikai állást megzavarta az áellenzéki párt létrehozása, amelyet a Habsburgok hívtak életre, hogy megtévesszék a közvéleményt.

A nemesi ellenállás belső ellentétéktől terhes. A Habsburgok le-szerelték a lengyelországi nemesi felkelést és 1846-ban vérbefojtották a köznemesség elszakadását célzó összeesküvést. Az itthoni haladó erők kétségbeesetten lemondtak volna a további harcról, mert nem rendelkeztek forradalmi elszántsággal, amely a következetes monarchiaellenes harcot sikerre vitte volna.

Amikor Párizsban és Bécsben 1848-ban fegyvert fogott a polgárság, Magyarországot is lángba borították a forradalom hírei. Kossuth programja mellett sikra száll az ország haladó közvéleménye és ekkor lépett fel Petőfi Sándor is, aki „tízmillió magyarnál tisztábban látott”. Petőfi látta legvilágosabban, hogy csak forralami úton lehet Bécstől kieroszakolni a függetlenséget, és a polgárság jogait biztosítani. 1848. nagy politikai küzdelmeinek az értelmiség volt a vezetője, Petőfivel az az élen. Arany János, Vörösmarty Mihály egy-egy katonája, hadvezére és politikusa volt a szabadságharcnak.

A világsi fegyverletétel után a forradalom és a szabadságharc ügye romokban hevert. Harcosai börtönökben vagy emigrációkban éltek. Petőfi életét kioltották. Vörösmarty, Bajza bujdosott. A haladó főnemesek az országhatáron túlra menekültek. Hogy visszaállítsák a bécsi monarchia hatalmának régi fényét, minden eszközt megragadtak. Fizetést kopók szimatoltak, nem ég-e még valahol hamu alatt a szabadsághrc tüze. Vörösmarty neve vörös posztó, amely réműletbe ejtette a monarchia bürokratáit, bérenceit, besűgőit. Temetésén — 1855-ben — egy ország tüntetett az abszolutizmus ellen.

Amikor Székesfehérvárt — 1860-ban — felvetették a Vörösmarty szobor felállításának gondolatát, réműlten tiltakozott a megyei császári helytartó. 1866-ban mégis leleplezték ezt a szobrot, s egy év múlva megalakult a Vörösmarty Kör is. A kör alapító tagjai túlnyomórészt azok, akik a szobor felállításának gondolatával már 1860-tól Vörösmarty hazafiságát, tiszta erkölcsét emelték magasba. Vörösmarty Mihály nevével és szellemének ápolásával indult meg szűkebb hazánkban, megyénkben a polgárosodás lassú folyamata.

Egy kör, társadalmi egyesülés, amely hetvenöt évet ért meg, akkor is figyelmet érdemel, ha pusztán létrejöttének okát, fennmaradásának körülményeit vizsgáljuk. A Vörösmarty Kört az abszolutizmus ellen hadakozó nemesség és polgárság hozta létre és indulásánál haladó vonásokat találunk. Hogy reakciós vonásai működése során több ízben felszínre kerültek, nem mindig a kör vezetésében keresendő hiba. Ez annak a polgári társadalomnak az ellentmondása, amely kezdetben széles nép-

rétegek kulturális felemelését tűzte maga elé célul, azonban hatalmának birtokában már elfeledkezett erről. Az első világháború után a Vörösmarty Kör kaszinóvá alakult át, akkor is, ha formailag ez nem ment végbe. Amikor az az osztály, amelynek érdekei képviselőjére jött létre, bomlásnak indult, ennek a folyamatnak tünetei is ott voltak a Vörösmarty Kör falai között. Amikor a haladást szolgálni már nem tudta, eltűnt, megsemmisült a polgári társadalommal együtt. Ma már nem több, mint egy letűnt társadalmi korszak után itt maradt muzeális emlék.

Létrejötténél sok pozitív vonást találhatunk. Erről igyekeztem képet alkotni. Ajánlom ezt a kis írást a megyénkben élő munkásoknak, parasztoknak és értelmiségieknek szűlő megyénk kultúrtörténeti megismeréséhez.

I. SZÉKESFEHÉRVÁR A XIX. SZÁZADBAN ÉS A VÖRÖSMARTY KÖR ELŐDEI

1. SZÉKESFEHÉRVÁR A XIX. SZÁZADBAN

Vörösmarty János — Vörösmarty Mihály öccse — egyik levelében, amelyet *Gyulai Pálnak* írt, említést tesz arról, hogy Mihály bátyja nem szerette Székesfehérvárt, mert az németes város, s mert a nagyurak lenézik a polgárságot.¹ Ezt a véleményt akkor fogalmazta meg, amikor közel volt az elhatározáshoz, hogy Székesfehérváron telepedjék meg, itt ügyvédi irodát nyisson. Ettől a kényszerű elhatározástól megmentette végül is az, hogy a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjévé nevezték ki, így Pesten maradt.

Székesfehérvárt a XVIII. században kisebbségben volt a magyar lakosság. A XIX. század első évtizedeiben, majdnem változatlanul ugyanez a helyzet. A németajkú lakosságot a XVIII. században telepítik a sokszáz éves város falai közé, mert a korábbi háborúk, a török megszállás erősen megritkították a megye lakosságát. Ezek között *jelentős számú* a német kereskedő, de ipart is űznek az akkori céheken belül. A XIX. század elején a város lakosságának fele németajkú, kis részben szerb és ezenfelül, mintegy negyvenöt százalék magyar anyanyelvű. Az itt élő németesség vagyonos, polgárosodó s ennél fogva irányító szerepet tölt be a város életében. Ez az állapot hosszú évtizedeken keresztül tart. Így a város életét több évtizeden át befolyásolja a nagyvagyonú német *Hiemer* család. A városban lévő ingatlanokon kívül a megye területén többezer hold tartozott tulajdonukhoz. Különböző magas társadalmi pozíciókban — kamarási, bírói tisztt, szenátori és alispáni tisztségek — szerteágazó befolyásukkal kezükben tartják a város életének irányítását. A XIX. század közepén éri el a *Hiemer* család hatalmának csúcspontját.²

A XIX. század huszas éveiben a városokban már megtaláljuk a reformkort előkészítő lassú átmenetet, a fellendült kereskedelmet. Az iparral foglalkozók száma is megszorodik. Ezekben az években Székesfehérvárt már felengedett a középkori légkör, amely a megkövesedett vidéki feudalizmusnak annyira jellemzője. A monarchiaellenes magatartás, a magyar nemzeti eszmék terjesztésében és a magyar nyelv használatában jut kifejezésre, háttérbe szorítva a német nyelvet.

Ez a folyamat Székesfehérvárt is lejátszódik, habár korántsem a tipikus városok közé tartozik. A polgárosodási folyamat is rendkívül lassú ütemű, hogy azonban mégis változást hoz a város életében. a pol-

gárság és kereskedő réteg jelenléte bizonyítja azt, hogy amíg a városnak 1780-ban 12 000 lakója volt, 50 év múlva, 1830-ban, már több mint 20 000 lakóst számlálnak. Ezek között 34 kereskedőt tartanak nyilván. A század közepén pedig a lakosság száma 28 000 fő.³ A polgári erőviszonyok növekedését mutatja az is, hogy a zsidóknak — akik főleg kereskedelemmel foglalkoztak — hosszú évtizedeken keresztül nem adtak letelepedési jogot a magyar városokban. Azonban 1840-ben (1839—40. évi országgyűlés eredményeként) kimondja a 29. törvénycikk, hogy a zsidók is letelepedhetnek a városokban. Ekkor Székesfehérvárt már erős polgárságnak kellett lakni, mert 1848. április 5-én népgyűlést tartottak, s az itt hozott határozat szerint a zsidóknak három napon belül el kellett hagyniuk a város területét, minden érvényben lévő törvény ellenére. A magyar nyelv előtérbe kerülése ugyancsak a polgári erők növekedését tükrözi. A XIX. század első éveiben szinte mozgalommá növekszik ez a törekvés. 1814. május 12-én Székesfehérvár közigazgatási apparátusa határozatot hozott, hogy ezentúl magyar nyelven szerkesztik irataikat, a közigazgatás számára hivatalos nyelv a magyar. Az iskolákban magyar nyelven tanítanak — ez elsősorban a gimnáziumra vonatkozott — és a közérdekű hirdetményeket magyar nyelven kell a lakosság tudomására hozni.⁴

A polgárság jelenlétére utalnak a szabadságharc Fejér megyei eseményei is. A székesfehérvári ellenzéki ifjúság 1848-ban március 16-án deklarálja csatlakozását a szabadságharc eszméihez. Az ifjak a Fekete Sas vendéglőben gyűltek össze, innen a Városház térre vonultak, ahol felolvasták a 12 pontot. Utána elszavalták a Nemzeti dal-t.⁵

Jellachich ellen megszervezik a nemzetőrséget és 1848. augusztus 30-án a Dráva menti magyar táborba indulnak, ahol hadgyakorlatokat tartanak. Nem egészen egy hónappal később megszervezik a népfelkelést és 1400 férfit fegyvereznek fel. Sok népfelkelőnek nem jutott más fegyver, csak kasza. Így várják a támadást a város határain kívül. A népfelkelés kétségkívül tartalmazott népi ellenállást, mert a parasztság és egyszerű emberek százai remélték sorsuk jobbrafordulását.

Székesfehérvár városát a szorongatott helyzet miatt feladja a város lakossága, mert tehetetlen a túlerővel szemben. A pákozdí ütközet jelentősége azonban abban van, hogy a főváros felé nyomuló Jellachich seregeket feltartóztatják és így Pest megmenekül a támadástól. A feltartóztató hadsereg, amellyel Jellachich megütközött, főleg népfelkelőkből állt. A városban a szabadságharc ideje alatt lelkes, mindenre elszánt hangulat uralkodott. Az elbukás után számos elfogatás és kivégzés volt.⁶

A szabadságharc leverése után a megyében nagyszámú, úgynevezett légionáriust tartottak nyilván. Ezek harcosok, akik az osztrák—olasz háborúban vettek részt azzal a titkos reménnyel, hogy az olaszokat

támogatva, az osztrákok vereséget szenvednek, azt remélték, hogy Magyarország felszabadul a monarchia elnyomása alól. Ezeket meggyeszte üldözték, s ha elfogták őket, börtönbe kerültek.

A kiegyezés utáni években lassan megerősödik a polgárság. Sajátos és a város viszonyai között erőtlenné ez a folyamat. A múlt század hetvenes éveiben azután lassan megkezdődik a céhek felbomlása, hogy helyét a kisipar és a kereskedelem nagyobb arányú fellendülése foglalja el.

Fejér megye és Székesfehérvár adottságai nagyobb mértékű ipari fejlődéshez akkor még nem alkalmasak. Még a századforduló után sem találjuk meg az ipar nagyobb fellendülését. Az 1900-as évek elején legnagyobb üzemei a Délivásút Társaság — mintegy négyszáz munkással — és a Felmayer kékfestő gyár. Utóbbi üzemben nem haladja meg a munkások száma az ötvenet.

Ezt a képet az egyház feudális hatalma egészíti ki, amely évszázadok óta gazdasági és szellemi téren uralkodik a megye felett. Bonyolultan fonódik össze a városi polgárság, a megyei nemesség és az egyház érdeke. A szellérek és a nincstelenek ezrei sinylődnek a földesurak kastélyainak, és a vagyonosodó polgárság üzletházainak árnyékában.

2. KULTURÁLIS ÉLET SZÉKESFEHÉRVÁRON A XIX. SZÁZADBAN

Székesfehérvár régi idők óta iskolaváros volt. Földrajzi fekvése, amely minduntalan háborúk, idegen megszállások áldozatává tesz, szinte századokon keresztül átokként nehezedik rá. (Igen sok értékes dokumentum veszett ily módon el, s így a fenti állítást csak következtetésekkel tudjuk megállapítani.) Az viszont már tény, hogy a törökök kivonulása után 1724-ben Székesfehérvárt a jezsuiták gimnáziumot alapítottak. Ezt a gimnáziumot a jezsuiták után a pálosok veszik át, majd a XIX. század elején a cisztercita rend irányítása alá kerül. A gimnáziumban már 1813-ban bevezetik a magyar nyelv használatát, 1814-ben más nyelven oktatás ott nem is folyik.⁷

Az egyházi befolyás alatt élő városban még a polgárság sem tud keresztül törni azon az ideológiai légkörön, amelyet a papság hozott létre és munkált ki évszázadokon keresztül. A rendi gimnázium önképzőköréi sok évtizedes múlta tekintenek vissza, a paptanárok szinte egyedüli terjesztői a művelődésnek.

A XIX. század elején Székesfehérvárt kevésszámú, de jómódú polgárság lakott. Kulturális igényük vagyonukhoz mérten gyér volt. Ennek oka részben az, hogy a németajkú lakosságot kevéssé érdekli a magyarnyelvű kultúra fejlesztése. A század elején alakítják meg a városban a „Székesfehérvári nemzeti játékszíni társulat”-ot, amelynek

egyik fő feladata — Zichy Jenő levele szerint — „a honi nyelvnek pallérozása” volt. S amikor 1813-ban az első magyar színtársulat jelenik meg a városban, a maroknyi hazafias érzelmű polgárság felkarolja és segíti a működését. A társulat Szentjóni Szabó László: Mátyás király című darabját mutatta be — ez volt az első magyarnyelvű színmű előadása Székesfehérvárott. A színházlátogatók száma csekély, a társulat nem tudja fenntartani magát, s elkerülhetetlen a szétszóródása. A magyarnyelvű polgárság tehetetlen volt, a németnyelvű lakosság idegenül nézte a széthullást.⁸

A Palotavárosban és a Felsővárosban voltak magyarnyelvű érdeklődők, akik támogatták volna a színház-kultúra fejlesztését, azonban ezek zsellérek, szegény parasztok, s legjobb esetben céhekben dolgozó legények voltak. Ezeknek azonban pusztán létük fenntartása is gondot jelentett, a színház anyagi támogatására részükről számítani nem lehetett. A színtársulatot újból csak 1818. október 11-én tudták megszervezni *Fejér megyei Nemzeti Színjátszó Társaság* néven. A Győry házban béreltek helyiséget — a mai Kossuth utca 15. számú épületben. A társulat anyagi léte ekkor is bizonytalan volt, a színjátszásból befolyt összeg kicsi, csak közadakozás útján lehetett a színházat fenntartani.

A kulturális igényt gazdag főúri családok jelzik, akik művészet-szeretetüknek anyagiakkal is tudnak áldozni. Ilyen a megyében élő gazdag Brunszvik család, amelynek több alkalommal volt vendége Beethoven. A Zichy család tradicionális művészetpártolása is köztudomású, s ugyanígy a Say családé, közülük művészek is kerültek ki. A polgárok között ilyen volt még a Hübner család.⁹ Azonban ezeknek a családoknak támogatása nem terjedt ki a formálódó város kulturális életére, a közösség céljait nem szolgálták.

A színjátszás nagyon sokáig nem állt biztos alapon ahhoz, hogy támogatás nélkül létezhetett volna a helybeli színtársulat. A századeleji fellendülés után visszaesés mutatkozott a kulturális felemelkedés útján és csak a negyvenes években találunk ismét némi biztató jelenséget. Azonban így is, az ősi város sok tradíciót őriz a színjátszás népszerűsítése terén. Büszkeséggel gondolunk arra, hogy Székesfehérvárott színészkedett *Petőfi Sándor*, Borostyán Sándor néven. Ezekben az években és innen indul útjára Laborfalvy Róza is.¹⁰

Még mindig nem a kultúra hódítja a legnagyobb teret, hanem a fellendült publicisztikai élet. Csak a negyvenes évek végefelé áll előtűnk az újtípusú polgár, aki kereskedik, terményeit igyekszik pénzzé tenni, városban lakik és szabadidejében igénye van a városi szórakozásra.

1838. április 7-én alakult meg Székesfehérvárott a „*Casino Társaság*” az egy évtizeddel korábban megalakult pesti Nemzeti Kaszinó mintájára. A fehérvári Casinonak tagja lehetett „főnemesség, köznemesség és egyszerű városi polgár” egyaránt. A Casino az emberi

együttlét, a közös szórakozás célját volt hivatva szolgálni, a társaság után vágyó városi ember hozta létre.

1860-ban a városban megalakul a művészetek pártolására, Zsombory Ede javaslatára a „*Színészet pártoló társaság*”. A társaság lelkesen dolgozik, s már sokkal szilárdabb alapon áll, mint a korábbi években. A politikai elnyomás is közrejátszott abban, hogy a színjátszás ügyét hazafias ügynek tekintette a polgárság. A színházlátogatók száma erősen megnövekedik, anyagiakban is jobban tudják ellátni a társulatot. Ebben az időben kezdi meg pályafutását Jászai Mari, aki Székesfehérvárott is többször szerepelt, s ekkor szerepel itt Blaha Lujza is.¹¹

Kaszinó, illetve társas kör, meghatározott hely, ahova csak bizonyos személyek léphetnek be. A francia polgárság a fürdőhelyeken létesített először ilyen kaszinókat, amelyek szórakozó és mulatóhelyek is voltak egyidőben. Itt, a vagyonos rétegek találkozó helyén színház, zeneterem, különböző szobák voltak használatosak.

Magyarországon a Nemzeti Kaszinó az első ilyen jellegű létesítmény, amelyet 1827-ben *Széchenyi István* kezdeményezésére hoztak létre, az akkor külföldön már működő angol klubok mintájára. Tartalmában ugyanaz, mint az előbb említett külföldi kaszinók bármelyike.

A Nemzeti Kaszinó nem mondja ki, hogy tagjai csak vagyonos emberek lehetnek, azonban a legelőkelőbb társadalmi állású egyének közé senki nem merészel belépni, aki osztályhelyzetében alacsonyabb szinten állt. Ez a társadalmi, vagyoni különbség lesz az oka annak, hogy hasonló mintára a kevésbé vagyonos rétegek is megteremtik a társadalmi állásuknak megfelelő klubokat és kaszinókat.

3. A VÖRÖSMARTY KÖR ELŐDEI — KASZINÓK SZÉKESFEHÉRVÁRT

A kaszinókat a polgárosodás igénye hozta létre, a társas együttlét új kerete, és a városi élet társasági formáját hordja magában. A feudális társadalom szűk családi köreit széttördeli az új társasági forma, és felrúgja az eddigi szűk patriarchális kereteket. Ezekben az időkben a kaszinók még nem kizárólag polgári találkozó helyek, sőt sok esetben a lassan kapitalizálódó nemesség hozza létre. A XX. század fordulója után a kaszinókban törzsvendégeként telepednek meg a félrecsúszott dzsentrik, akiknek a régi lehetőségek már nem tudnak megélhetést adni, újragazdagodásukat várják a változott keretek között, egy-egy jó közhivatali állás elérését tűzik célul. Éppen ezért a múlt század közepén mást jelent a kaszinó fogalma és mást jelent a XX. század első negyedében is.

Fejér megyében az első kaszinóról, — amely 1838-ban alakult — úgyszólván semmit nem tudunk. Létrejöttét utalásokból tudjuk meg. A székesfehérvári Szammer nyomda 1839-ben „*Casino könyv*”-et készített, amely még ebben az évben cenzurán ment keresztül. A székesfe-

hérvári főgimnázium levéltárában találtak több feljegyzést, amely erre utal, és a „Casino könyv” bírálatával foglalkozik. A város cenzori tisztjét a főgimnázium igazgatója látta el ebben az időben, s a cenzurára átadott anyagokat és jegyzeteket a gimnázium levéltárában helyezték el.¹²

Egy másik kaszinó működésére utal Szapper Károly színiigazgató naplójába történt feljegyzése. Ő tesz említést arról, hogy 1842. november 16-án délután a „körben” Petőfi Sándorral hírlapokat olvastak együtt. Ugyancsak ebben a naplóban olvashatunk arról, hogy Fiath — helybeli képviselő — felhívatta a kaszinóba egyik színiigazgatójukat az előadás alatt.¹³ Ez a kaszinó, amelyről fentemlített adatokon kívül nem tudunk semmit, nem működött soká. 1850-ben ismét új kaszinóról vannak feljegyzések, amelynek 239 tagja volt. Három évenként alakult újjá, és évi tagdíja 6 ezüst forintba került.

A kaszinó alapszabállyal rendelkezett, amelyben fő célkitűzésként szerepelt a jó ízlés kifejlesztése, a mívelt társalkodás terjesztése, „...egyesek értelem és erkölcsbeli gyarapodását, s ezáltal egyszersmind a közértelemiség kifejlődését ápoló, lelket, testet ébresztő intézet, amelyben a részeseeknek feddhetetlen magaviseletű s jóhírű férfiaknak kell lenni.”¹⁴

A kaszinó reggel 8 órától este 10 óráig volt nyitva, ezen túl addig, amíg ott mulatni kívánt valaki. Ez a kaszinó 1857. körül szűnt meg, mert valamivel később már újabb kaszinóról találunk feljegyzést. Megszűnésének oka lehetett, hogy nem az alapszabályokban lefektetett elvek szerint működött: hamarosan dorbézolás és mulatozás színhelyévé vált.

1859-ben új kaszinó létrehozását határozta el a városi polgárság. December 13-án döntöttek az alakuló közgyűlésről és december 27-én Detrich Zsigmond városi polgár elnökle alatt meg is alakult. Kidolgozták az alapszabályokat, a kaszinó céljait és feladatait. Ezek szerint az új egyesülésnek a művelődést, a közszellem fejlesztését kell célul tűzni és ezenkívül kellemes és hasznos szórakozásban kell részesíteni a kaszinó tagjait. Az alakuló gyűlésen és az alapszabályokon túl nem sokkal jutottak, mert a polgármester a működést és a hivatalos megalakulást már nem engedélyezte. Az önkényuralom minden árnyékban elleneséget szimatoló ébersége nem engedte a csoportosulást, s valószínű, hogy a császári megyebiztos nem engedélyezte a kaszinó megalakítását. A polgármester az alábbi felirattal helyezte irattárba az alapítási kérelmet: „Az indítványozott gyűlének életbeléptetése elhalasztván, ezen iratok levéltárba teendők. Drucker.”¹⁵

A felsorolt kaszinókon kívül nagy jelentősége van annak a kulturális megmozdulásnak, amely 1840. június 1-én indult el Székesfehérvárt. Ez egy olvasótársaság létrehozásáért indított mozgalom volt, amely haladó gondolkodású, polgári csoportosulás elindítója. A maroknyi ellenzék társaskört hozott létre, ahol a könyvek közérővel való megszervezésére fordítják energiájukat, s a könyvek az eszközt szolgálják a hata-

A
FEJÉRVÁRI CASINO'
RÉSZVÉNYESEINEK

NÉVSORA,

ALAPSZABÁLYAI

és

RENDELETEI.

1838.

SZÉKES-FEJÉRVÁROTT,
SZÁMMER PÁL' NYOMATÁSA

Az első kaszinó alapszabálya.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.

A
SZÉKES-FEJÉRVÁRI
CASINO'
RÉSZVÉNYESEINEK
NÉVSÓRA
ÉS
SZABÁLYAI.
1850

Székesfejérvárott, nyom. özv. Számmér Pálnénál.

István Király Múzeum, Székesfehérvár.

lomra jutáshoz. A társaság „Fejérmegyei olvasó-egylet” néven alakult meg, s a mai Jókai utcában bérelt négy helyiséget. „Nem elégedhetünk meg a gyűlésekbeni működéssel” — írja Madarász József Fejér megyei ellenzéki képviselő. Az olvasó-egyletnek jelentős könyvvállománya és fizetett könyvtárosa volt. A könyvtárosnak fizetésén felül szállás is járt. „...azért, hogy a jól vizsgát tett fiatal ügyvédeknek elvtársaink közül, alkalmat adhassunk önművelésükre s előrehaladhatásukra nézve: utóbb őket megyei tisztviselőkké választván.”¹⁶

Az olvasó-egylet első könyvtárosa Csöszibeli Márkus István, aki a Veszprém megyei főügyésznél jogászyakornok volt. Madarász tesz említést arról is, hogy Csöszibeli Márkus István bizonyítványába a következő megjegyzés volt beiktatva: „A korszellem mételeyétől ment ifjú.”

Csőszibeli Márkus lemondása után Fekete János lett az olvasókör könyvtárosa, később a Vörösmarty Kör könyvtárosa, helyesebben a kör megalapítója. Ennek az olvasókörnek a feljegyzések szerint Petőfi Sándor is tagja volt, és délutánjait gyakran töltötte a kör helyiségeiben. Ez az olvasókör megyénk leghaladóbb csoportosulásához tartozó közönség s az sem véletlen, hogy szoros kapcsolata is van a későbbeni Vörösmarty Körrel.

Az 1859-es sikertelen kaszinó alapítási kísérletet újabb követi. 1861-ben március 15-én — az 1848-as eszmék által indítva — megalakul az a társas kör, amelynek már szoros kapcsolata is van a Vörösmarty Körrel. *Splényi Henrik* — egy polgárosodó nemesi család tagja — elnökletével ül össze néhány polgár, és megszavazzák a tízforintos részvényeket — ahogyan akkor a tagdíjakat nevezték, 150 részvényes jelentkezik felhívásukra és kifizetik az évi tagdíjat. Ezek túlnyomórészt polgárok: *Say József, Gebhardt Ignác, Zuber Pál* és korábról már ismert nevek is szerepelnek soraikban.

Helyiségük nincs s így a Színpártoló Egylettel lépnek megállapodásra és kapcsolatba. Így kerül az első, jelentősebb kaszinó a Győry-féle ház helyiségeibe. A Színpártoló Egylet hat helyiségét közösen használják,¹⁷ s bizonyos mértékig szimbólikus is ez az együttműködés; mindkét csoport a polgárosodás útjait egyengeti.

A Színpártoló Egylet célkitűzése a színjáték megkedveltetése, a színjátékosok támogatása és segítése. Helyiséget, telt házat biztosítani, öltözöt és jelmezt teremteni s feladataik közé tartozik a könyvtár felszerelése, kényelmessé tétele is, hogy a színészek kellő módon művelhessék magukat. Táncmultságokat, összejöveteleket rendeznek, hogy a befolyt jövedelemből felépítsék a kőszínházat. Az Egylet mozzatója *Zsömböry Ede* volt s az új kaszinó vezetőségi tagjaként a kaszinót is hasonló célok szolgálatába szeretne volna állítani.

A kaszinó — vagy amint egykorú írárok jelölik, zárt társas kör, — a helyiségekre vonatkozó szerződéseit három évre kötötte. Hivatalos

neve: „Fehérvári casino”. A helyiségekre vonatkozó szerződésen kívül még egy szerződést kötnek Vierzigmann György vendéglőssel, aki a kaszinó helyiségeiben rendezheti be vendéglőjét, hogy a tagok szolgálatára állhasson. Ebben a szerződésben a vendéglős köteles a vendégek részére tekeasztal, kártya asztal, dominó, sakk, stb. biztosításáról, a szokásos díjak megfizetése mellett, gondoskodni. A járó „díjakat magyar nyelven szerkesztett és kifüggesztendő táblán tartozik köztudomásra juttatni.” Hasonló feltételek szabják meg a terítést, ételfelszolgálat is, „naponként magyar étlap előmutatása mellett — melyen a borok ára is foglaltatik — mérsékelt illő áron...”

A szervező előkészületek után a társas kör lefektette alapszabályait. Ezt 1862. április 2-án a helytartó tanács megerősítette. Nem maradtak ránk ezek az iratok, csak feljegyzésekből tudjuk, hogy a „társas szórakozás” mellett a kaszinó alapszabályai több pontban foglalkoznak irodalommal, művészettel, illetve annak pártolásával. A kaszinó vezetősége magyar irodalmi munkákat vásárolt, s minden haladó jellegű folyóiratot megvesznek a kaszinó tagjai számára.¹⁸

A megyének ebben az időben rendszeres folyóirata, hírlapja nem volt még,¹⁹ a közgyűlésre vonatkozó meghívókat a megyeháza, a város-háza és a kaszinó falára ragasztották ki. A megye messzebbeső vidékeire pedig a szolgabírók útján juttatták el a közlésreszánt tudnivalókat.

Ennek a kaszinónak működési lehetőségeit korlátozták az abszolutizmus fennálló törvényei, s a cenzura élénken rajta tartotta figyelmét. A monarchia besúgó minden megmozdulás mögött ellenséget szimatoltak és a császári megyei megbízott elrendelte, — amely rendelkezést Linzer Vilmos polgármester közölte a kaszinó tagjaival — hogy közgyűlést, összejövetelt, csak a teljhatalmú biztos jelenlétében hívhat egybe a kaszinó vezetősége. A teljhatalmú megbízott Linzer polgármester volt. Minden bizonnyal nem lendítették a kaszinó életét az adminisztratív rendszabályok, nem is váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Látogatók hiánya, részvétlenség — ez az amivel meg kellett birkóznia, s a politikai légkör csak súlyosbította a feladatot, amelyet a kaszinó igazgatósága magára vállalt. Hogy a kaszinó nem töltötte be feladatát, a sajátos helyi viszonyokban a polgárság és nemesség passzivitásában keresi a magyarázatot.

1863-ban Splényi Henrik igazgató a közgyűlésen sajnálattal állapította meg, hogy a „hazafiúi érzélem csekélyisége” hiúsította meg azt, hogy a szellemi élet „eme emeltyűjéül szolgáló intézet nem pártoltatik rendeltetésének megfelelő buzgalommal — írja Lauschmann idézett művében —, mint ezt az intézetnek az év folyama alatti látogatatlan állapota, s a részvények pontatlan, nem pontos befizetéséből lehet következtetni, holott éppen ebben nyilvánulna az igazi hazafiúi érzélem, ha a borús napokban még kitartóbb igyekezettel, csüggedellen törekvések-

JÁTÉKSZINI

EMLÉK-KÖNYV.

1857.

E HON MINDEN SZINÉSZETET KEDVELŐ
S PÁRTFOGÓ

LELKES FIAI ÉS LEÁNYAINAK

MÉLY TISZTELETTEL AJÁNlja

ÁROKI SZILÁGYI IMRE,

SUGÓ.

SZÉKESFEHÉRVÁROTT,

ÖZVEGY SZÁMMER PÁLNÉ BETŰIVEL. 1857.

A Színpártoló Egylet emlékkönyve.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.R MEGYEI MŰZEUUMOK
KÖNYVTÁRA
szám: 25. 188

A
FEJÉRVÁRI CASINO
RÉSZVÉNYESEINEK
NÉVSORA
ÉS
SZABÁLYAI
1861.

Kiadta
Környei János,
egyleti jegyző.

SZÉKES-FEJÉRVÁROTT,
özvegy Számmer Pálné betűivel. 1861.

A Vörösmarty Kör elődjének alapszabálya.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.

kel sietne minden polgára a hazának ennek legbiztosabb támaszát, a szellemi felvilágosultságot gyarapítani.”

A kaszinó 1862-ben hangverseny rendezésére vállalkozott, amelynek egyik rendezője Füredi Mihály, az akkori híres színész volt. A hangverseny tiszta jövedelmét könyvek vásárlására fordították. Így megrendelték a Budapesti Szemle elmaradt számait, valamint a könyvtár állományának emelése céljából magyar irodalmi műveket vásároltak. Az 1861-ben Székesfehérvárt tartózkodó Szuper Károly színtársulata számára lehetővé tették a kaszinó használatát, annak minden felszerelését, helyiségét és létesítményét „részvénydíj” nélkül vették igénybe a városban tartózkodásuk idején.

A társulat állandó pénzügyi zavarokkal küzdött. A tagdíjak nem folytak be. Hiába fordultak felhívással a tagsághoz, azok közömbösek maradtak és a fenntartás anyagi kiadásai növekedtek. Mivel az első három év kevés eredményt hozott, sőt a hanyatlás jelei mutatkoztak, felmerült a kérdés, érdemes-e megújítani a következő három évre a tagsággal kötött szerződéseket. A kaszinó elnöke — nehezen — mégis talált 147 részvényest, akik megfizették a tagdíjakat, így újabb három évre meghosszabbították a kaszinó életét. A vezetőséget néhány újabb polgárral bővítették ki, s ettől várták a javulást a kör életében. Az új vezetőség tagjai: Splényi Henrik, Zsömböry Ede, Ligeti Lajos, Fekete János könyvtáros, Márkus Antal s még két kevésbé jelentős polgár.

Az újjáalakult kaszinó vezetősége feladta a régi helyiségeket, és a mai Kossuth utca egy másik házába költöztek, a mai posta épülete mellé. Itt először három, majd öt helyiséget béreltek, s a Székesfehérvári Casino Társulat — amint nevezték magukat — itt kezdi meg működését nagyobb reményekkel.²⁰

Itt sem történt csoda, a várvavárt fellendülés elmaradt. Az anyagi zavarok kiújultak s feljegyzések szerint az 1865. évben mindössze négy forint bevételt könyveltek el. A kaszinó legjobban látogatott részlege mégis az olvasó szoba volt, s innen jutottak a csekély összegű bevételhez is. Érdekes módon más jövedelmet alapul venni nem is tudták. Más évben a könyvtár szobából tartották fenn az egész kaszinót.

Az újjáalakulást követő esztendőben újra felmerül a kérdés, érdemes-e fenntartani az intézményt? Hosszas töprengés után úgy döntöttek, hogy nem sok értelme van. Kidolgozták a terveket, a felozlás mi módon történjék meg, s miképpen őrizték meg legalább a látszatot, hogy a felozlás ne mutassa a teljes csőd képét. Sem a kibocsátott összeíró íveknek — 32 aláírást gyűjtöttek — sem az 1867. márciusban tartott közgyűlésnek nem volt eredménye. 1867. szeptember 29-én megszűnt ez az első hosszabbéletű kaszinó.

A márciusi közgyűlés során *Fekete János* vetette fel a gondolatot: egy olyan társas kört kell létesíteni, amelyet Vörösmartyról neveznének

el, s amelynek feladata volna *Vörösmarty* szellemének ápolása, s a körnek elsődleges munkája közé az irodalmi ízlés fejlesztését kell helyezni. A társalgás, szórakozás mellett az általános műveltség emelését céloznak az összejövetelek, a kaszinó-jellege megszűnne, vagy legalább is háttérbe szorulna.

A XIX. században Magyarországon különösen az 1848-as években és az 1867-i kiegyezés utáni időkben lendülnek fel a különböző társaságok tevékenységei. Kétségkívül a politikai események nyomják rá bélyegüket arra a lázas várakozásra, amely a monarchiától való elszakadást szeretné kieszközölni. Az 1840-es évek nagy érdeklődése, politikai aktivitása a szabadságharcba torkollik, amelyet levernek, amíg a kiegyezés utáni évek fellendülésében a csalódott polgárság érdeklődése és várakozása tükröződik. Hamarosan nyilvánvaló, hogy a Habsburg elnyomás korántsem szűnt meg és a lassú polgárosodás mögött ott áll a latifundium, amely gátló körülményként ellensúlyozza az iparosodást. A kaszinók, társaskörök életében is nyomot hagy az ország politikai helyzete. Az ilyen csoportok két fajtáját ismerjük Magyarországon 1840-től, amelyek részben, vagy egészben, burkoltan, vagy nyíltan a monarchiától elszakadni akaró polgári érdekeket hordoznak: a kaszinók, amelyek sokszor haladó politikai tartalommal indulnak, hogy aztán hamarosan a teljes züllés mocsarába süllyedjenek és az irodalmi vagy különböző tudományos szakágakban képviselt egyesületek. Az utóbbiak az értékesebb munkát végzők, s lényegében annak ellenére, hogy látszatra nem politizálnak, mégis komoly politikai tartalom rejlik működésükben. Természetesen ezekhez nem soroljuk a nyíltan politikai pártok tevékenységeit. A *Vörösmarty* Kör a haladóbb csoporthoz tartozik, amelynek létrejötté, tartalmi működése is magában hordozza a kialakuló polgárság magasabb szintű törekvéseit. *Fekete János* — aki a régi kaszinó megszüntetését, s helyette egy irodalmi kör létrejöttét javasolja — olyan polgári előhírnöke volt korának és Fejér megyének, aki méltán megérdemli, hogy haladó törekvéseit feltárjuk és megőrizzük.

A megszüntetett kaszinó tagjai a könyvtárt, a berendezés néhány tárgyát átadják annak az új egyesületnek, amely megalakul. Így került át a régi kaszinó értékei közül a teljes könyvtár és kétszáz forint fejlesztésre szánt összeg, s minden olyan ingóság, amelyet az új egyesület használni tud. Így került a *Vörösmarty* Kör tulajdonjogaiba az elmaradt tagdíjak behajtási joga is.²¹

A régi kaszinó szeptemberben szűnt meg, a *Vörösmarty* Kör 1867. áprilisban jött létre. Megalakulását azonban csak május 6-tól számították, a régi kaszinó megalakulásának hónapjától, s ezzel is hangsúlyozva, hogy annak hagyományait átmentik az új *Vörösmarty* Körbe. Másrészt ezen a napon állították fel Székesfehérváron a *Vörösmarty* szobrot is — az ország első *Vörösmarty* szobrát — s annak elkészítése és felállítása is

a kaszinó, illetve a *Vörösmarty* Kör tagjainak munkája. Mindkét, illetve mindhárom esemény végig a *Vörösmarty* Kör hagyományai közé tartozik. A vezetőség évtizedeken keresztül ezen a napon — május 6-án — tartja évi rendes közgyűlését, innen számítják a tagdíjak beszedését, illetve lejártának határidejét is.

4. VÖRÖSMARTY SZOBOR

A szobor felállításának gondolata 1860-ban merült fel. *Berzsenyi* és *Kisfaludy Sándor* szobrának leleplezéséről, útban Pest felé, a leleplező bizottság Székesfehérvárt állt meg. Zichy Jenő földbirtokos vetette fel először a gondolatot, hogy *Vörösmarty* halhatatlanságának szülőmegyéje szoborral áldozzon. Ezekben az években *Vörösmarty* neve zászló a nemzet haladó gondolkodású tömegei előtt. Temetésén — 1855. november 25-én — egy ország népe demonstrált az abszolutizmus ellen. A pesti temetés után, ahol húszezres tömeg vett részt — az ország más városaiban is megrendezik a gyászfelvonulást, s Székesfehérvár haladó polgársága is tisztelettel adózik *Vörösmarty* emlékének. Ezzel tüntet a szabadság és a függetlenség mellett.

A hatóságok nem engedték meg a nyilvános gyűjtést *Vörösmarty* árváinak és a monarchia kopói éber szemmel figyeltek minden megmozdulást, ami *Vörösmarty* nevével indult el. S mikor a szobor felállításához a megyei megbízott engedélyt kérték, az megtagadta. „*Te-kintve most az országban létező hangulatot — írja a császári és királyi megyefőnök — és agitációra való hajlamot, bár a helytartótanácsi elnökség feltétlen bizalommal viseltetik azon főnemes urak iránt, kiktől a kérdéses emlékre nézve a kezdeményezés ered és lojalitásukban nem kételkedik, azonban a folyamodó urak akarata ellenére is megtörténhetik az, hogy e kérelem teljesítése esetében ez alkalommal is hivatlan egyének által arra fognak kizsákmányoltatni, hogy az agitáció az országban csak fokoztassék, jelenleg és a mostani viszonyok között a kérelemnek hely nem adatott.*”²²

A következő évben újra megismétlik a kérelmet, s a lassan csökkenő politikai feszültség lehetővé teszi, hogy meg is adják ezt. Nyilván, hogy a kérelmezők egynémelyike nyílt garancia a megyei megbízottnak, s nem kételkednek az egyszerű szándékban. A szobor felállítási költsége jelentős összeget tett ki, amelyet elő kellett teremteni. Úgy határoztak, hogy gyűjtés útján fogják biztosítani. Öt esztendő munkája hozta meg az eredményt, s ezalatt az idő alatt a megyében mozgalommá növekedett a *Vörösmarty* szobor eszméje.

A szobor felállítására bizottságot jelöltek ki, amelynek feladata mindvégig az ezzel kapcsolatos teendők voltak. A bizottság munkájáról jegyzőkönyvet vettek fel, illetve a bizottsági ülések pontosan rendsze-

resített megbeszélések voltak. Általában évenként öt-hatszor üléseztek, de volt esztendő, amikor minden hónapban összeült a bizottság. A szoborbizottság elnöke *Splényi Henrik*, a régi kaszinó volt elnöke, 1862-ben bevásárlják a szoborbizottságba *Fekete Jánost* is, a régi kaszinó könyvtárosát. Kevés idő múlva kezébe futnak össze a szoborbizottság összes számai, s annak irányítója lesz. A szoborbizottság tagjai a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből kerültek ki. Egyben azonban megegyeztek — a polgárosodás hívei valamennyien. A mintegy 35 főből álló kis csoportban ott találjuk Pauer János kanonokot, a Say család egyik tagját, *Brein Ferenc* építész, *Zsömböry Edét*, a régi kaszinó egyik vezetőjét, *Karl György* székesfehérvári nagypolgári család egyik tagját. E nevek közül nem egy korábban is szerepelt a város történetében.²³

A szobor felállításáért indított akció széles polgárosodásra hajló tömegeket mozgatót meg és nyílt demonstráció volt Vörösmarty haladó szelleme mellett. A bizottság egyforma felhívási íveket bocsátott ki a megyébe, amelyre mindvégig egyazon szöveget írtak. A gyűjtőív felhívja a figyelmet Kápolnásnyék nagy szülőltjére, Vörösmarty Mihály halhatatlan szellemére, a hazáért és annak szabadságáért hozott áldozatára.

A szobrot *Vay Miklós* készítette és Bécsben öntötték. Hosszas húzavona után sikerült elkészíteni, többször utaztak Bécsbe is ez ügyben.

Amikor híre ment, hogy Székesfehérvárt Vörösmartyinak szobrot akarnak állítani, több ajánlat érkezett, hogyan lehetne siettetni a pénz összegyűjtését. *Ráth Mór* neves pesti könyvkiadó Vörösmarty összes művei készülő kiadása számára szerzett minden előfizető után egy ingyen kötetet bocsát a bizottság rendelkezésére, értékesítés végett. A jegyzőkönyvekből kitűnt, hogy a javaslatot a szoborbizottság el is fogadta.²⁴

A szoborbizottság üléseit bizalmatlanul nézte a császári megyei megbízott. Az 1863. április 19-i ülésen maga *Linzer Vilmos* polgármester, mint országos fejedelmi biztos van jelen. Más esetben is ellenőrzik a bizottság munkáját.²⁴

1865. júniusában hangverseny és tárgysorsjáték rendezésére kért engedélyt a szoborbizottság. A bevételt a szobor felállítására fordítanák. Az engedélyt nem kapták meg: „*felsőbb helyen nem hagyatott jóvá.*”

1865-ben végre összegyűlt a szükséges összeg s elkészült a szobor. A felállításához sokáig kerestek helyet. Az akkor terjeszkedő, épülő város szempontjából nem volt mindegy, hol helyezték el oly módon, hogy a város minden részéből könnyen megközelíthető legyen. A „sétányt” választották, annak ellenére, hogy azidőben még nyitott kanális folyt mellette. A későbbi időkben a Vörösmarty Kör kezdeményezésére parkosították a szobor környékét. A nyitott kanális befedték és szép házakat építettek környékére. A teret Vörösmartyról nevezték el.

Az alapköv letétel 1865-ben volt, 1866-ban, május 6-án — a kaszinó

FÖLHÍVÁS.

Megnyitok egy újabb példányt az 1863-ban Kápolnásnyéki Városi Bizottság által felállított szobor felállítására. A bizottság elnöke *Splényi Henrik*, a régi kaszinó volt elnöke, 1862-ben bevásárlják a szoborbizottságba *Fekete Jánost* is, a régi kaszinó könyvtárosát. Kevés idő múlva kezébe futnak össze a szoborbizottság összes számai, s annak irányítója lesz. A szoborbizottság tagjai a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből kerültek ki. Egyben azonban megegyeztek — a polgárosodás hívei valamennyien. A mintegy 35 főből álló kis csoportban ott találjuk Pauer János kanonokot, a Say család egyik tagját, *Brein Ferenc* építész, *Zsömböry Edét*, a régi kaszinó egyik vezetőjét, *Karl György* székesfehérvári nagypolgári család egyik tagját. E nevek közül nem egy korábban is szerepelt a város történetében.²³

Legyűjtőív felhívja a figyelmet Kápolnásnyék nagy szülőltjére, Vörösmarty Mihály halhatatlan szellemére, a hazáért és annak szabadságáért hozott áldozatára.

A szobrot *Vay Miklós* készítette és Bécsben öntötték. Hosszas húzavona után sikerült elkészíteni, többször utaztak Bécsbe is ez ügyben. Amikor híre ment, hogy Székesfehérvárt Vörösmartyinak szobrot akarnak állítani, több ajánlat érkezett, hogyan lehetne siettetni a pénz összegyűjtését. *Ráth Mór* neves pesti könyvkiadó Vörösmarty összes művei készülő kiadása számára szerzett minden előfizető után egy ingyen kötetet bocsát a bizottság rendelkezésére, értékesítés végett. A jegyzőkönyvekből kitűnt, hogy a javaslatot a szoborbizottság el is fogadta.²⁴

Gyűjtőív felhívja a figyelmet Kápolnásnyék nagy szülőltjére, Vörösmarty Mihály halhatatlan szellemére, a hazáért és annak szabadságáért hozott áldozatára.

Nr.	Név	Összes érték
1.	Vörösmarty Mihály	1000
2.	Splényi Henrik	500
3.	Fekete János	300
4.	Pauer János	200
5.	Say család	150
6.	Brein Ferenc	100
7.	Zsömböry Edé	80
8.	Karl György	60
9.	Vay Miklós	40
10.	Ráth Mór	20
11.	Városi Bizottság	10
12.	Linzer Vilmos	5
13.	Városi Polgárok	5
14.	Városi Nőegylet	5
15.	Városi Iskolák	5
16.	Városi Pártok	5
17.	Városi Szociális Társaság	5
18.	Városi Sportklub	5
19.	Városi Művelődési Társaság	5
20.	Városi Zenei Társaság	5
21.	Városi Táncos Társaság	5
22.	Városi Amatőr Társaság	5
23.	Városi Sportklub	5
24.	Városi Művelődési Társaság	5
25.	Városi Zenei Társaság	5
26.	Városi Táncos Társaság	5
27.	Városi Amatőr Társaság	5
28.	Városi Sportklub	5
29.	Városi Művelődési Társaság	5
30.	Városi Zenei Társaság	5
31.	Városi Táncos Társaság	5
32.	Városi Amatőr Társaság	5
33.	Városi Sportklub	5
34.	Városi Művelődési Társaság	5
35.	Városi Zenei Társaság	5
36.	Városi Táncos Társaság	5
37.	Városi Amatőr Társaság	5
38.	Városi Sportklub	5
39.	Városi Művelődési Társaság	5
40.	Városi Zenei Társaság	5
41.	Városi Táncos Társaság	5
42.	Városi Amatőr Társaság	5
43.	Városi Sportklub	5
44.	Városi Művelődési Társaság	5
45.	Városi Zenei Társaság	5
46.	Városi Táncos Társaság	5
47.	Városi Amatőr Társaság	5
48.	Városi Sportklub	5
49.	Városi Művelődési Társaság	5
50.	Városi Zenei Társaság	5
51.	Városi Táncos Társaság	5
52.	Városi Amatőr Társaság	5
53.	Városi Sportklub	5
54.	Városi Művelődési Társaság	5
55.	Városi Zenei Társaság	5
56.	Városi Táncos Társaság	5
57.	Városi Amatőr Társaság	5
58.	Városi Sportklub	5
59.	Városi Művelődési Társaság	5
60.	Városi Zenei Társaság	5
61.	Városi Táncos Társaság	5
62.	Városi Amatőr Társaság	5
63.	Városi Sportklub	5
64.	Városi Művelődési Társaság	5
65.	Városi Zenei Társaság	5
66.	Városi Táncos Társaság	5
67.	Városi Amatőr Társaság	5
68.	Városi Sportklub	5
69.	Városi Művelődési Társaság	5
70.	Városi Zenei Társaság	5
71.	Városi Táncos Társaság	5
72.	Városi Amatőr Társaság	5
73.	Városi Sportklub	5
74.	Városi Művelődési Társaság	5
75.	Városi Zenei Társaság	5
76.	Városi Táncos Társaság	5
77.	Városi Amatőr Társaság	5
78.	Városi Sportklub	5
79.	Városi Művelődési Társaság	5
80.	Városi Zenei Társaság	5
81.	Városi Táncos Társaság	5
82.	Városi Amatőr Társaság	5
83.	Városi Sportklub	5
84.	Városi Művelődési Társaság	5
85.	Városi Zenei Társaság	5
86.	Városi Táncos Társaság	5
87.	Városi Amatőr Társaság	5
88.	Városi Sportklub	5
89.	Városi Művelődési Társaság	5
90.	Városi Zenei Társaság	5
91.	Városi Táncos Társaság	5
92.	Városi Amatőr Társaság	5
93.	Városi Sportklub	5
94.	Városi Művelődési Társaság	5
95.	Városi Zenei Társaság	5
96.	Városi Táncos Társaság	5
97.	Városi Amatőr Társaság	5
98.	Városi Sportklub	5
99.	Városi Művelődési Társaság	5
100.	Városi Zenei Társaság	5

Gyűjtőív a Vörösmarty szoborra.
Allami Levéltár, Székesfehérvár.

II. A VÖRÖSMARTY KÖR A SZÁZADFORDULÓIG

1. A KÖR ALAPSZABÁLYAI

A kör alapszabály tervezetét megvitatás céljából Fekete János már 1867. márciusában bemutatta, amelyet nagyjából változatlan formában el is fogadtak. Ezek szerint a körnek semmiféle kaszinó-jellege nem volt. A Vörösmarty Kör kulturális jellege erős hangsúlyt kapott az alapszabályokban is, sőt elnevezése után, mintha kizárólag irodalommal foglalkozna. A gyakorlatban nem így volt. Elsődleges célkitűzései az általános kultúra terjesztése, az olvasottság és a szellemi élet fellendítése. Fiatal polgári egyesülés, — nemcsak polgári elemekkel — a polgári műveltség megszerzéséért és annak terjesztéséért. Az sem véletlen, hogy Vörösmarty nevével törekedtek erre.

Az indulás évei, a kiegyezés utáni politikai légkör évekig friss levegőt, aktív kezdeményezést áraszt a kör falai között. Az alapszabályok haladó eszmékről tesznek tanúságot, még akkor is, ha nem tudnak azoknak mindenben eleget tenni.

Az alapszabályok első pontja szerint a kör tevékenységének iránya és célja: „*közműveltség fejlesztése, közszellem ébresztése, ápolása: szaktudományi vívmányok, szépművészetek részleges ismertetése s ez érdekében figyelemébreztés. Ész és szívnek párhuzamos művelése, s ez által az egyetemes műveltség valódi színvonalának megközelítésére törekvés.*”²⁰³ Ezekhez a célokhoz eszköz a havonta tartandó nyilvános kisgyűlés, önkéntes jelentkezők által tartott szavazatok, ismeretterjesztő előadások, amelyek részben szépművészeti, részben szaktudományi és történelmi tárgyúak. Javasolja könyvek és irodalmi ismertetések megtartását is.

Az alapszabályok szerint napilapokat, folyóiratokat, szaktudományi lapokat rendszeresen kell járattatni, hogy azok a tagság rendelkezésére álljanak. A tagságnak jogában áll bárminemű indítványt megtenni a felsorolt tárgyakkal kapcsolatban, erre a célra külön könyvet kell fenntartani, ahová kívánságait, észrevételeit beírhatja. Amit ebbe a könyvbe beírva talál, azt a következő kisgyűlésnek meg kell vitatnia.

Az alapszabályok ötödik pontja szerint „*Városrészekben közszellem ébresztéséül népszerű felolvasások [tartandók] — az indítványkönyvben jelentkezők által, előző kisgyűlési jóváhagyás útján.*” A továbbiakban azzal foglalkoznak, hogy kirádulások, társas ebédek hogyan szolgálhatják a „*közszellem művelés*”-ét.

A társulás célja a honi irodalom pártolása a Vörösmarty Kör

szabadakarátú egyesülése útján. A honi irodalom pártolása és közművelődés terjesztése kétféle módon történhet — mondják ki az alapszabályokban. A szépirodalmi művek megvásárlása a begyűlt tagdíjakból, másrészt a szakirodalmi művek megvásárlása. A könyveket egymást közt cserélik. S ha a kör anyagi lehetőségei megengedik, irodalmi pályázatokat kell hirdetni, s serkentésül jutalmazni a legjobbakat.

A harmadik pont a tagok jogairól és köteletségéről intézkedik. Ki lehet a körnek tagja? Minden fedhetetlen életű egyén, aki fenti célok elérésében munkálkodni akar. A kör egyelőre három évre alakult, s az automatikusan meghosszabbítható a határidő lejártá előtt. Évi tagdíj hat forint. A körnek elnöke, két igazgatója, két jegyzője, pénztárosa van. A kisgyűlés huszonnégy főből áll, alkalmilag kiegészíthető harminchat főre. A megbízatások egy évre szólnak. A végzett munkáról évenként titkári beszámolót kell tartani. A kör megszűnése esetén vagyoni felszereléséről a tagság határoz, a feloszlathoz azonban a tagság kétharmadának szavazata szükséges.

Az alapszabályok a 2823 R. szám alatt jóváhagyták, az alábbi megjegyzéssel: „Ezen alapszabályok azon világos kikötéssel, hogy az 5-ik és a 30-ik pontokban érintett népszerű felolvasásoknál politikai tárgyak mellőztetni fognak, jóváhagyatnak. Budán, 1867. évi augusztus 4-én P. H. B. Wenkheim Béla.”²⁷

A jóváhagyás napján — augusztus 4-én — kisgyűlésen szakosztályok létrehozásáról döntöttek, amelyek szerint három szakosztály felállítása szükséges. „az I. [szakosztály] magában foglalja a szépirodalmat, nyelvtudományt, esztétikát, kritikát s rokontudományokat, mely szerint Szépirodalmi Szakosztály lesz.”

A második szakosztály a természettudományokat hivatott terjeszteni, s az ezzel rokon tudomány ágakat, mint „*philosophia*” és matematika. Ez a Természettudományi és Filozófiai Szakosztály.

A jogtudományi szakosztály magába foglalja a történelmet, politikát, műrégészetet, s ezeknek rokonágait. (Jog és Állattudományi Szakosztály.) Minden szakkérdésben az illetékes szakosztály hivatott dönteni. Minden szakosztálynak elnöke van, s egyszerre több szakosztálynak is lehet tagja valaki, de ez fokozottabb munkát követel tőle. A szakosztályokon belül felolvasásokat tartanak, amelynek anyagát a kisgyűlés ellenőrzi.²⁸

A megalakulásnál 126 tag fogadta el az alapszabályokat. Az alapító tagok névsora ma is megvan, — s tárgyilagos megállapítás után — a polgárság mellett ott találjuk a megye néhány polgári törekvésekkel áthatott földbirtokosát is.

Első évben helyiségeit a régi Schlenk szállóban — (mai Velence Szálló) bérelték, ez hamarosan szűknek bizonyult. Székhelyüket áthelyezték a *Fekete Sas* vendéglőház szobáiba, ahol több helyiséget vettek

A SZÉKESFEHÉRVÁRI

VÖRÖSMARTY-KÖR

ALAPSZABÁLYAI,

SAKOSZTÁLY-TERVEZETE

TAGJAINAK és TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

SZ-**FEHÉRVÁR** 1867.
ÖZVEGY SZÁMMER PÁLNÉNÁL.

István Király Múzeum, Székesfehérvár.

kénytelenítetnék: az esetben rendkívüli közgyűlés hirdetendő, melyen a kör feloszlásának kimondására az összes tagok $\frac{2}{3}$ -ának szavazata szükséges. Ha ezen rendkívüli közgyűlésen e tárgyban határozni nem lehetne: újabb rendkívüli közgyűlés hirdetendő, melyen a jelenlevők többsége végérvényesen határoz.

2823. R. szám.

Ezen alapszabályok azon világos kikötéssel, hogy az 5-ik és 30-ik pontokban érintett népszerű felolvasásoknál politikai tárgyak mellőzhetni fognak, jóváhagyatnak

Budán 1867. évi augusztus 4-én.

(P. H.) B. Wenkheim Béla.

Az első alapszabályok záradékolása.

igénybe. Amikor felépült a *Vörösmarty Színház*, ott kaptak helyiségeket. itt tágas olvasószobák, társalgók álltak rendelkezésükre.

2. FEKETE JÁNOS

Fekete János személyében láthatjuk egyik bizonyítékát annak, hogy a Vörösmarty Kör létrejötté haladó tartalmú polgári törekvés volt. A régi életképtelen kaszinó helyett ő javasolta az új formát, s ez a kör hetvenöt éven keresztül jól, rosszul, de működött a megyében. Ő szerkesztette az alapszabályokat s élete végéig lelkes irányítója volt a Vörösmarty Körnek.

1817. december 11-én született *Kápolnásnyéken*. Iskoláit Gyönkön, Kecskeméten és Pápán végezte. Középiskolái után jogot és teológiát hallgatott. 1842-ben ügyvédi gyakorlatra Székesfehérvárra utazott. Ekkor már az ellenzéki párt által létrehozott „*Fejér megyei olvasóegylet*” könyvtárosaként is működött a városban. Pest és Székesfehérvár között választhatott, az utóbbi, az olvasóegyletbeli tevékenység — politikai feladataival — „sokkal jobban megtetszett” neki. Tagja lehetett a szabadelvű pártnak, mivel *Madarász László* szabadelvű képviselő javasolta őt az „*Olvasóegylet*” könyvtárosának. Székesfehérvárt, kötött házasságot. A szabadságharc első hónapjaiban közhivatali tisztiséget vállalt, 1849-ben főjegyző lett. A függetlenségi törvényt üdvözlő röpiratot ő szerkesztette, s ezt ezernél több példányban adták közre. A világosi fegyverletétel után a röpirat miatt menekülnie kellett Székesfehérvárról. 1852-ig bujkált. Ezután ismét Fehérvárra jött, azonban az akkori polgármester kiutasította a városból. Sárbogárdra ment, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott 1859-ig. 1860-ban visszatérve Székesfehérvárra bekapcsolódott az ellenzéki mozgalomba. Ekkor a Vörösmarty szoborbizottság tagja. 1878-ban halt meg, mint a Városi Levéltár megbízott vezetője.

Sokoldalú tevékenységet folytatott az akkori viszonyoknak megfelelően. Szinte nincs olyan terület akkor, ahol ne találkozánának nevével. A Gazdasági Egyesület titkára, elnöke a *Tóvárosi Olvasókörnek*, amely egyik leghaladóbb olvasókörekkor a városban, a *Régész Egyesületnél* viselt funkciót és aktív tagja volt a Vörösmarty Körnek is.²⁷

Irodalmi munkásságából szépirodalmi tevékenységét ismerjük, jobban, jóllehet ez ma még nagy részben feltáratlan. Írásai az ország akkori lapjainak majdnem mindegyikében megjelentek. Már 1838-ban a *Részvét Gyöngyeiben*, amelyet Kunos Imre szerkesztett, a *Nemzeti Almanachban*, Vahot Imre *Pesti Divatlapjában*. Ennek egy időben ki-zárólagos munkatársa volt. 1848-ban a Győrben kiadott *Hazánk munkatársa*, írt Nagy Ignác *Hölgyfutárában*, a *Budapesti Visszhangban*, s a Jókai által szerkesztett *Nagy Tükörben* humoros írásai láttak nap-

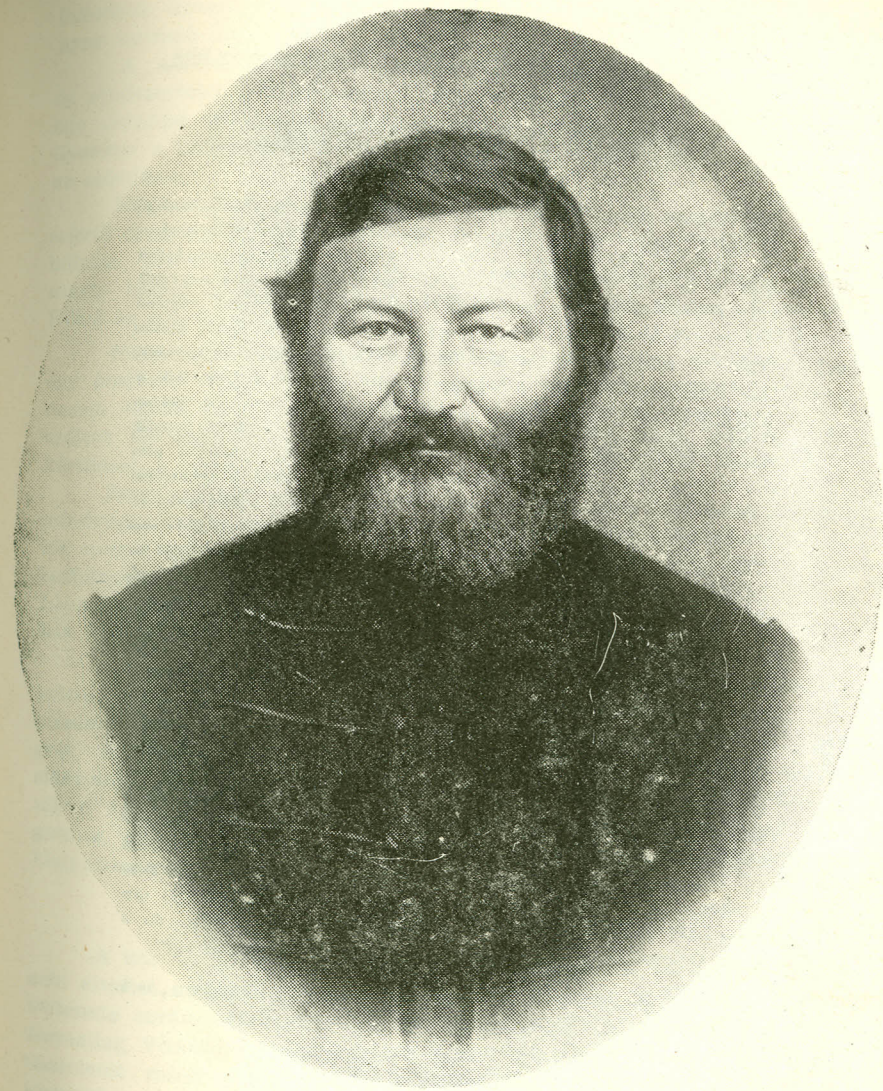
világot. Amikor Székesfehérvárt megindult az első újság, *Székesfehérvár* címmel, számos publicisztikai írása, néhány elbeszélése jelent meg benne. Önálló műve egy van, *Életiskola* című verses elbeszélése.³⁰

További felderítésre vár, hogy róla alkotott képünk teljes legyen, milyen értékűek ezek az írások.

3. AZ INDULÁS ÉVEI

„A Vörösmarty Kör elsősorban is a társadalmi műveltségnek irodalmi úton való előmozdítását célozta” — írja idézett művében Lauschmann Gyula. Ez a szándék, különösen az első években világosan kitűnik. Ebben a törekvésben megtaláljuk a fiatal polgárság mindent megismerni és tudniakaró törekvését. Ez az enciklopédikus tudásvágy a hirtelen kitárult világról való megismerést akarja habzsolni, s a Vörösmarty Kör célkitűzéseiben még fennáll az a törekvés is, hogy mindezt az irodalom eszközével akarja elérni. Ezek az induló évek a leghaladóbb vonásokat tartalmazzák, amelyek sajnos nem maradnak jellemzői a későbbi idők tevékenységének. A kör tagsága a szakörökön belül fejtette ki munkálkodását. Egy-egy téma kidolgozása felolvasások formájában került a tagság elé. Legnagyobb számban irodalmi tanulmányok érkeztek a kisgyűlés elé, más területről kevesebb volt a felolvasásra szánt mű. *Alaghy Dezső* később azt javasolta, hogy bővítsék ki a szakköröket, háromról emeljék négyre számukat.³¹ Ezzel a modern gyakorlati tudományok kaptak helyet a szakosztályokon belül, mint mérnöki, építési, orvosi, gyógyszerészi és tanári, illetve pedagógiai szakok. A csillagászat, matematika, geometria és filozófia a helyi viszonyok között elvonatkoztatott volt, gyakorlati hasznát alig látták.

A tagság az új szakosztályt társadalmi csoportnak nevezte el, magába foglalva azokat a tudományágakat, amelyek iránt érdeklődés mutatkozik. Nagy fellendülést nem eredményezett ez a lépés, mert a szétaprózott energia nem hozhatta meg. A későbbi években számos más területtel gyarapodott munkálkodásuk, s nem kis érdeklődésre tartott számot a zenei vonatkozású terület sem. Régiségek gyűjtése, felkutatása, muzeális értékek megőrzése — s mindaz, ami egy lassan polgárosodó kisvárosban érdeklődési területként merülhet fel, megtaláljuk a Vörösmarty Kör szakosztályaiban. S mert a körnek nagy tömegei különben sem voltak, érthető, hogy egy-egy szakosztályra területre csak néhány ember jutott. Székesfehérvár ezekben az időkben inkább mezőváros jellegű, még akkor is, ha lassan-lassan a polgárosodás útjára lépett. A polihisztor, mindenhez érteni akaró városi embert nem hajtotta semmiféle gyakorlati ambíció. Nagy iparosodás nem volt a városban, így csak a korszellem árama érintette azt. A kör

Fekete János.
Állami Levéltár, Székesfehérvár.

KOSSUTH LAJOS KORMÁNYZÓNAK.

Fejérmegye is egyik ága azon keleti fajnak, mely az osztrák büzös hatalom három százados leczkéből azt tanulta meg, mit elvtemedett mesterei nem akartak. Egyik ága azon törzsöknek, melybe a királyi büm szolgásgot törekedett oltani: — de mely szabadság viragait érlelé. Legyen udvoz ön! azon megyéből, mely a küzdelmi időben a hóduló párt' armanyai által lenyomva, testvérei közt csaknem utolsó vala, de mely ezentül szabadon nyilvánulható honfias érzelmeiben magát megelőztetni nem engedi. Legyen udvoz azon tereméből, mely 1843-ban zsoldosok által ontott verrel festetett, verével azoknak, kik a népszabadságért akkor is nyiltan, 's a függetlenség tavol eszméjéért titokban küzdöttek. Mi megtanultuk, hogy a királyok, midőn földi istenneknek hazudák magokat, pusztító sátán' arczát viselek. Mi is ezertük mikép a királyok nem őrei a népek holdogságának, de utonállók, kik a szent szabadságot nyomorultul megrabolják. 'S enyit enyit tanultunk és éreztünk, a felségi czimet, mely isten után csak a népet illethet, e megye' kedvéből nem bitorolhatja többé sem esászar sem király, 's imadkozni fogunk, hogy isten kedvező kegyelméből se bírhasza azt. Eljen a köztársaság! — Gyilkolva barangolok be az osztrák zsoldosok hataramkat, hogy folynek verrel, a téjjel mézzel folyott kanaan. De most egyszer gyümölcsözőbb volt a vér, mint valaha. Apáink véreből dicsőség kelt, vitéz harcsoankeből szabadság és függetlenség. E' hon nagy atalakulás' küszöbén áll. Ön, kormányzó! es a forradalmi minster-elnök kijelentette, mikép a köztársasági eszme testesítése törekvésének fő czélja. Fogadja e téren megyénk' hódolatát, 's azon ünnepléses ajánlatot, hogy Spartai kart viszünk a köztársaság' kivívására ha kell. Athenei erényt igériünk annak okos élvezésére, midőn kiviva lesz. Midőn önt, kormányzó! erről biztositanánk, megkérjük, miképp mihelyt megyénk gyökeresen ujjon rendezve, normalis állapotába tér. 's kedvelt kormánybiztosunk' működése többé nem igényelhetik, nekünk olly főispánt nevezzen, ki a köztársasági elveknek ápolója, szellemi ébredésünknek olly villanyozója legyen, mikép megyénk jövőre az önkény' mákonya által el ne áltatlássék. Tisztelt kormányzó! azt szokták mondani apáink: „Él magyart, áll Buda meg.“ Mi azt mondjuk: „Buda már ledőlt, de a magyar élni fog: élni, függetlenül, elni köztársaságilag.“

Jegyzé Fekete János, m. k.

Főjegyző

Függetlenségi törvényt üdvözlő röpirat.
Állami Levéltár, Székesfehérvár.

indulását követő években már panaszokról olvashatunk, a rendezvények kevésse látogatottak.

A szakosztályok felolvasásai különböző témákkal foglalkoznak és rendszertelen periódusokban követik egymást. Van esztendő, amikor egy előadást tartottak. Máskor havonta egy-két felolvasás rendszeres, ilyenkor a hallgatóság száma is nagyobb. Milyen témával foglalkoztak az előadások?

Nagyobbrészt irodalmi, irodalomtörténeti vagy esztétikai kérdésekről olvastak fel. *Fekete János*: Petőfi missiója, Pokol vásárja, A falu költője. *Boross Mihály*: Képek a vándorszínészet múltjából, Vörösmarty hatása a nemzet újjászületésére, A magyar népdal, A zenéről, Költő és művész stb.

Nagyszámú orvostudományi előadást is találunk: A légzés, Csak egy érzékünk van, Az agy. Nem ritkák a jogi vonatkozású és közgazdasági témák sem. Vannak előadások, amelyekről nem tudható, miről szóltak Ilyenek: A rózsza születése, Asszonyerő stb. Foglalkoztak a nőkérdéssel, a nevelés problémáival is.³²

Zenei esteket rendeztek, előadásokat tartottak róla s ez a vonás mindvégig megmaradt a kör életében. Az előadások sokszor nem ütöttek meg a mértéket, azonban mégis úttörő kezdeményezés volt ez Székesfehérvárra. Hogy számos gyenge előadás is hangzott el, bizonyítja Lauschmann megjegyzése: „*Ugyancsak ezen évben ült felolvasó asztalhoz Nemessányi Adél, de tárgyát megállapítani nem lehet.*”

A szakosztályok működése sok újszerűt hozott, mert az átlagműveltség felemelését tűzte célul. Tömegei nem voltak, ez azonban természetes. Nem is tartott igényt rá, csak a polgári határokon belül mozgott. A tömegek megmozgatása, művelése esetén mindvégig sokkal sikeresebb munkát végezhetett volna. Ugyanezekben az években szervezik a városzéli különböző olvasóköroket, önképző köroket, ahol mozgalmas, színes és tartalmas élet folyik. Ezek azonban a kispolgárság és kispárosság által irányított szervezetek voltak.

4. VÖRÖSMARTY ÜNNEPSÉGEK

A kör tagjai a megalakulás idején kétségkívül reformista, ellenzéki elveket vallottak. Ez a radikális, elvi álláspont a Vörösmarty Kör története során veszít erejéből és tisztaságából, annak ellenére, hogy formailag Vörösmarty szellemének felszinentartását, a költő eszméinek tiszteletét mindvégig feladatuknak tartják. Vörösmarty nagyságának kiemelése az utolsó évekig fontos momentum a kör életében, de egészen másképp emlékezik meg a költőfejedelemről 1870-ben, mint az 1910-ben megrendezett ünnepségen. A Horthy-ellenforradalom időszakában pedig a Vörösmarty ünnepségek nem egyebek, mint tartalom nélküli formai megnyilvánulások.

A kör kezdeményezésére, és tradicionálissá vált irányításával került sor minden esztendőben a Mihály-napi búcsújárásra. Szeptember 28-án a Vörösmarty szobornál ünnepséget tartottak, ezt megelőzően felvonultak a városon keresztül.³³ A szobrot megkoszorúzták, ünnepi beszéd hangzott el. A felvonulásokon rendszerint nagy tömegek vettek részt, sokszor zászlós, zenés menet hívta magára a figyelmet.

A költő születésének és halálának évfordulójáról szintén városzerte emlékeztek meg. A két évforduló alkalmával ünnepségeket rendeztek, a költő verseit szavalták. A Vörösmarty Kör összes helyiségeiben tartott — évről-évre megismétlődő — ünnepségeket díszvacsora követte. Halálának évfordulóján a cisztercita rendház templomában gyász-istentisztelet hangzott el.

Vörösmarty születésének századik évfordulóján országos ünnepségek színhelye volt Székesfehérvár, ezt szintén a kör tagjai rendezték. A nagyszabású megemlékezésen már nem a markonyi haladó gondolkozású, eszmei és gazdasági felvirágzást hirdető polgárság jelent meg, hanem a századforduló polgárosodó Magyarországnak minden számottevő képviselője, intézmények küldöttei, s a megye félfőudális urai, mágnásai, alispán, főispán. Külön vonatok indultak Székesfehérvárra. Itt tartózkodott *Eötvös Lóránd*, *Gyulai Pál*, *Benedek Elek* is és részt vettek a Magyar király szállóban tartott díszfogadáson, ahol az akkori miniszterelnök Széll Kálmán mondott ünnepi beszédet.

Vörösmarty szobrának koszorúzásánál mintegy ötven társadalmi szerv helyezte el megemlékezésének szimbólumát. Túlnyomórészt irodalmi társaságok. Középiskolai tanulók, tanárok és kaszinók is vannak köztük. Egyetlen munkáscsoport, amely elhelyezi koszorúját, a *Déli-Vasút Társaság műhelyének munkásai*. „Vörösmarty Műrállynak 1800—1900.” feliratú szalaggal jelölik koszorújukat. A műhely munkásának kara énekelt az ünnepségen.³⁴

E napon — 1900 december 1-én — a megyeháza nagyterme ünnepi díszbe öltözött nagyságok felvonulási színtere. Vass Bertalan ünnepi beszéde a kisajátított Vörösmartyt méltatta. A *Gondolatok a könyvtárban*, az *Országház* költője azonban aligha vette volna számba ezt a cikornyás, hajbókoló ünnepi beszédet a fényesöltözékű társaság közepette.

Kápolnásnyéken ezen a napon helyezték el az első táblát, amely megjelölte Vörösmarty szülőházát. A Vörösmarty Kör adja ki az első nagyobb terjedelmű Vörösmarty leveleit tartalmazó gyűjteményt. Az *Emlékkönyv* részletesen leírja a Vörösmarty ünnepségek mozzanatait, de értékes dokumentumokat is közöl — mintegy kétszázötven levél formájában. A kör akkori titkára Czapáry László szerkesztette, s mindvégig mint a kör irodalmi alkotását tartották nyilván. Valójában az *Emlékkönyv* nem irodalmi alkotás — habár néhány ekkor és a Vörös-

marty ünnepségekre írott ódát és verset is olvashatunk benne — hanem jól használható dokumentum gyűjtemény. Az *Emlékkönyvet* Székesfehérváron adták ki.

5. A VÖRÖSMARTY KÖR HALADÓ TÖREKVÉSEI

1868-ban *Szögyény-Marich László* elnöki beszámolója a kör feladatai és célkitűzései sorában „a polgárosodás áldástárasztó munkáját” tartja a legfontosabbnak.

Ez az értesítő még az eredeti alapszabályokat közli, amelyet az az 1867-es cenzori vélemény megcsonkított. A megalakulást követő évtized a legpozitívabb és legtisztább szándékot tükröző időszak a kör életében, amikor még lendületet és törekvést látunk a polgári célok kiharcolásáért.

Az 1869. május 30-án tartott közgyűlésen kimondták, hogy Székesfehérvár néptanítóit be kell vonni a kör által nyújtható anyagi és szellemi javak élvezői sorába. Szükséges, hogy a tanítószám elnyerje azokat a művelődési lehetőségeket, amelyekkel tudását fejleszteni tudja. „Nem vendégként, hanem tagként” hívják a néptanítókat a kör falai közé, sőt a szokásos évi tagdíj megfizetésétől eltekintenek, mivel a kevés fizetésű tanítószám számára a tagdíj komoly anyagi megterhelést jelentene. A közgyűlés határozatát levélben közölték a városi néptanítókkal. A tanítószám valóban nemes kezdeményezésnek tartja ezt a gesztust és meghatott hangú levélben válaszol a kör vezetőségének,

„Midőn folyó évi május 30-án tartott ülésében elhatározni méltóztatott, hogy a város területén létező minden fő és elemi tanító a Vörösmarty Kör helyiségeit, mint vendég, szabadon látogathassa, a nemes és eddig a maga nemében páratlan tette által elismerte, hogy a tanítói kar e város legtiszteltebb és legérdemesebb polgárait magában foglaló kör társaságára méltó: elismerte, hogy a tanítói kart a város értelmiségével érintkezésbe hozni a köznevelésre szükséges és üdvös, végre méltányolja a nélkülözést és fáradalmat, mellyel a tanító magát a népnevelés fontos ügyének szentelte.”³⁵

A tanítók a levél további részeiben hálájukat fejezik ki a kör tagjai iránt, s biztosra veszik, hogy műveltségük ápolásának eredménye a gyermekekre háramlik majd át. „E tett neveli bennünk, tanítóinkban az önértéket, neveli a bizalmat és tevékenységet, erősíti és neveli a bizalmat és reményt, mely a népnevelésre nézve egy jobb és szebb jövőt helyez kilátásba.”³⁶

Hogy a tanítók valóban tagjai lettek volna a körnek, nem tudjuk dokumentumokkal bizonyítani. A kezdeményezés valóban demokratikus lépés volt, de a néptanítók szereplése csak átmeneti lehetett a körben. A későbbiek folyamán tanárokkal, ügyvédekkel — az új,

városi értelmiség, nem teljesen vagyontalan képviselőivel találkozunk — néptanítókkal azonban nem. A kör a továbbiakban nem is fejlődött úgy, hogy a néptanítók jól érezhették volna magukat falai között.

Hasonló megnyilatkozást — csoportos belépést — találunk az 1880-as évek elején. A helyőrségi tisztek csatlakoztak hivatalból a kör tagjai sorába, és később helyet kaptak a választmányi bizottságban is, ahol hat taggal képviseltetik magukat. Jellemző és érdekes a két-féle csoportos csatlakozás. Addig, amíg a néptanítók hálálkodással el-telt levelüknél nem jutottak tovább, addig a helyőrségi tisztek a századforduló után is helyet kapnak a választmányi bizottságban. A néptanítókat semmi esetre sem igyekeztek ilyen mélyrehatóan meg-honosítani a körben. Az 1941-es évkönyvben ezeket a sorokat találjuk „1935. évi január hó 1-től a m. kir. honvédség és csendőrség Székes-fehérváron állomásozó tényleges tisztjei a Vörösmarty Kör tagjai.”

A kör vezetősége különös gondot fordított a különböző év-fordulók megünneplésére. Ilyenkor emlékbeszédeket, ismeretterjesztő előadásokat tartottak. Ezek nagyon sokszor kisebb irodalmi igénnyel megírt és kidolgozott ismertetések a kornak megfelelő ízléssel. Helyen-ként cirkalmas körmondatokkal fogalmazott, poétikus írások, amelyek nem a tárgyi méltatás objektív eszközeivel íródtak, hanem érzelmek-ből fakadóan, érzelmekre hatva. Az ünnepi emlékbeszédeket sokszor szószerint az újságban is közlik, vagy az évkönyvekben. Az ilyenfajta alkotásnak „irodalmi tevékenység” a neve.

Az ünnepségek sorában 1871. március 19-én Eötvös József em-lékünnepséget rendeztek, irodalmi est keretében. A Karthauziból rész-leteket olvastak fel és Eötvös irodalmi munkálkodását méltatták. Ide-tartozik a szabadságharc ötvenedik évfordulójának megünneplése is. A város több pontján tartottak felolvasást a sajtószabadság jelentősé-géről, s az ünnepségek megrendezésébe több más, a város különböző pontján működő olvasóegyletet is bevontak. Ilyenek voltak még Rá-kóczi Ferenc zászlóbontásának kétszázadik évfordulója, amely alka-lommal a Kassán épülő Rákóczi szobor felállításához gyűjtést indí-tottak s több, mint nyolcezer koronát gyűjtöttek.

A Vörösmarty Színház építésének kezdeményezése is a körből indult ki. Már a nyolcszázas évek eleje óta probléma az állandó-jellegű színház. A városban állandó színtársulat éppen a kőszínház hiányában nem tud megmaradni. A korábbi években is láttuk már, hogy kapcsolódik össze a kör, illetve akkor kaszinó munkája azzal a kicsiny színház pártoló társulattal, amely a kiegyezés előtti években mindent elkövetett, hogy megteremtsék a kőszínház gazdasági alapjait. A kérdés állandóan foglalkoztatta a város polgárosuló rétegét s hogy a Vörösmarty Kör tagjai sorából indult el a kezdeményezés egy rész-vénytársaság létrehozására — Vargha Zsigmond választmányi tag

1882. évi május hó 6. án

VÖRÖSMARTY MIHÁLY EMLÉKSZOBRA LELEPLEZÉSÉNEK ÉVFORDULÓJÁN

a kör helyiségeiben

FELOLVASÓ ESTÉLYT

rendezend

nyolcezer városi honvédség tisztelettel meghívatik

A felolvasás sorrendje:

1. Dr. Neumann Armin ur: „A párbajról.”
2. Dr. Szuts Miklós ur: „Nevetséges, bájos, fenséges!”
3. Gáspár Imre ur: „Vörösmarty szözeata.”

Kezdet 5^{1/2} órakor

A felolvasást városi vacsera követi

székesfehérvári „Vörösmarty” Meghívó

Meghívó a Vörösmarty emlékünneplésre.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI

SZÍNHÁZ-RÉSZVÉNYTÁRSULAT

ALAPSZABÁLYAI.

SZ.-FEHÉRVÁROTT.

ÖZVEGY SZÁMMER PÁLNÉNÁL.

—
1870.

István Király Múzeum, Székesfehérvár.

javaslatára³⁷ — amely felépíti az állandó kőszínházat, szinte természetesnek hat. A Vörösmarty Kör ebben elsősorban a polgárság kulturális igényeinek kielégítésére törekszik.

A Vörösmarty Kör országosan is az első helyen működő polgári létesítmény volt, amelynek híre és tekintélye mindenhol ismeretes. Különböző országos rendezvényeken képviselteti magát — szoboravatásokon, emlékmű felállításokon stb. — Meghívják a kolozsvári Mátyás szoborfelavatásához, részt vesz a fürgédi Vas Gereben szobor leleplezésén, mint hivatalosan elismert kulturális kör, s a szigetvári Vörösmarty szobor, illetve emlékmű felállításánál jelentős szerepet töltött be. A Kisfaludy Társaság rendezvényein rendszeresen képviselteti magát. A későbbben reakcióssá vált Petőfi Társasággal, mint önálló egyesület képviselője rendszeres kapcsolatot tartanak és rendezvényeiken részt vesznek.³⁸

Kezdeményezi a pákozdi csata emlékére felállítandó emlékmű gondolatát, s részt vállal az Erkel ünnepségek megrendezésében. Munkálkodásában karitatív jelleget is találunk: segítséget nyújtanak az 1876-os árvízkárosultak elhelyezésénél.

A felsorolás nem merít ki mindent, de fényt derít arra, hogy az akkori viszonyok között milyen szerepe volt a Vörösmarty nevét zászlajára tűző, kulturális célokért harcoló polgárságnak.

A radikális indulás már a nyolcvanas években megtorpant. A szép célkitűzések, amelyeket elvben kidolgoztak, a gyakorlatba nem mindig kerülnek át. Hamarosan kiderül, hogy a rendezvények nem olyan látogatottak, mint ahogy tervezték. A kör szervezetileg sem eléggé szilárd és körvonalazott, ezt még csak tetézi, hogy bizonyos „kasztyjelleg” üti fel a fejét. Nem a kispolgárság vagy munkásság, még kevésbé a parasztság rétegeit fogja át, hanem a jómódú, vagyonos polgárság találkozó helye lesz. Az egyre inkább elkülönülő polgári rétegérdekek céljainak megfelelően az eredeti alapszabályokat többször módosítják. Az alapszabályok felülvizsgálása során azok a pontok, amelyeket 1867-ben a cenzura különösen szemmel tartott, megváltoztak. A már korábban említett 5. és 30. pontok így módosultak: „Társas kirándulások a vidékre, társas ebédek, mulatságok rendezése, a körülményekhez képest mérsékelt belépti, illetve részvételi díj mellett.”

A 30. pont, amely szerint a kisgyűlés határozatot hozhat politikai folyóiratok megrendeléséről, a városrészenként népszerű felolvasások rendezéséről, irodalmi pályázatok megírásához javaslatot tehet a kisgyűlés bármely tagja, ha erre két személy javaslatot tesz — így módosult: „A kör érdekében szellemileg, s a költségvetés határain belül anyagilag intézkedik.”

Más pontokban is történtek változtatások, de ez az új alapszabály még fontosnak tartja a kulturális élet bizonyos területének nívó-

beli fejlesztését, a szellemi és kulturális élet felemelésében való aktív segítséget. A századforduló után azonban egyre nyilvánvalóbbá válik az, hogy a kör élete sekélyessé, reakcióssá lesz, amelyben nem kis szerepe van annak a körülménynek is, hogy Fejér megyében erős polgárság éppen az ipar hiányában soha nem tudott létrejönni. Fejér megye a nagybirtok rendszer klasszikus hazája, amely egészen a felszabadulásig megtartja ezt a jellegét.

6. A VÖRÖSMARTY KÖR KÖNYVTÁRA

Az 1885-ben kiadott statisztikai közlemények, amelyek az ország könyvtárügyét mérték fel és elemezték a Vörösmarty Kör könyvtárát, az elsők között említik, s a jólműködő irodalmi körök egyik jelentős egyesületének nevezik. A helyi sajtóban megjelent támadó írások szerkesztői — a kör könyvtárának elmaradottságát hozzák fel — kétségkívül élesszemű bírálók voltak, akik látták, mennyivel jobb, nagyobb könyvtárat lehetne létrehozni, ha valóban a népszerű munkák vásárlására fordítanák energiájukat. A dolgozó tömegek ilyenirányú igényét lebecsülik. „A nép nem keresi a könyveket, a könyvtárak alapításában magasabb műveltségű egyének hatnak ízlésére s a könyvek összegyűjtésében gátat vet elé konservatív hajlama...” — írja a fentemlített Hivatalos statisztikai közlemények. S mindannak ellenére, hogy ebben az évtizedben — 1885 körül — megnövekedett az olvasók száma országos viszonylatban, a kiadók óriási fáradsággal tudják csak biztosítani a kevés előfizetőt, akik megvásárolják majd a művet. Így Ráth Mór a már említett könyvkiadó Tompa Mihály műveinek kiadására előfizetőt gyűjtve, mindössze három jelentkezőt talált, akik a mű megvásárlásával hozzájárultak a kiadás költségeinek fedezéséhez. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a széles tömegek igényeit figyelembe sem vették, számba sem jöhettek, mint olvasók. A Vörösmarty Kör — amelyet az ország első tíz egyesületi könyvtára között említenek, hasonló felfogással élt ebben az időben s mindvégig fennállása idején.

A kör könyvtára már elődjénél a „Casino”-nál működött. A könyveket és mintegy kétszáz forintnyi összeget vettek át a Vörösmarty Kör elődjétől s ezt fejlesztették tovább. A könyvtárt részben adakozás útján, ajándékozás révén, másrészt különböző rendezvények során befolyt összegekből fejlesztették. Évenként — a nyolcvanas évektől számítva — a rendes évi költségvetésből száz koronát fordítottak fejlesztésére. Ez lehetővé tette, hogy a kiemelkedő magyar könyveket meg tudták vásárolni. A kör megalakulása első idejében a könyvtárból könyvet hazavinni nem lehetett, csak helybeli használatra vehették igénybe. 1875-ben egy választmányi döntés alapján azonban engedélyezték, hogy a kör tagjai kölcsönözzenek. A könyv-

tárba tagokat nem toboroztak, csak a kör tagjai vehették igénybe azt. A századforduló idején mintegy 670 kötet volt a könyvtár állománya. Szépirodalmon kívül népszerű tudományos műveket is vásároltak.

A könyvtár mellett működött a folyóirattár. Kölcsönzés nem volt, helybeli olvasásra szervezték meg. Az akkori napilapok és folyóiratok mindegyikét megtaláljuk ezek között, de külföldi lapok sem voltak ritkák. A folyóirat állományban megtaláljuk a *Pesti Naplót, a Reform, Hon, Magyar Újság, Ellenőr, Szabad Sajtó, Buda-pesti Közlöny, Vasárnapi Újság, Figyelő, Színpad, Fővárosi Lapok, Hazánk és Külföld, Magyarország, Nagyvilág, Borszem-Jankó, Üstökös, Bolond Miska, Kelet, Erdély, Székesfejérvár, Pester Loyd, Illustrierte Zeitung, Tagepresse, Fliegende Blätter, Magyar Nyelvőr, Archeológiai Értesítő, Fremdenblatt,*⁹⁰ hogy csak a jelentőseket soroljuk.

A kör vezetőségének szemére is vetik az 1870-es években megjelenő helyi lapok, hogy „méregdrága” folyóiratokra rengeteg pénzt költenek, amelyeket nem olvasnak. Hibának róják fel, hogy nem gondolnak az olcsóbb, népszerűbb kiadású lapokra, folyóiratokra, amelyek részben nagyobb érdeklődésre tartanak számot, másrészt az amúgyis anyagi gondokkal küzdő kör csak fölöslegesen adja ki a pénzt ezekre. Ezt az észrevételt az újságíró a könyvtárra is vonatkoztatta: helyes lenne népszerűbb könyvbeszerezésre törekedni.

I FEJEZET

A társulat céljáról.

1. §. A társulat célja: Székesfehérvárott azon telken, melyet a nemes város közönsége — mult 1869. évi $\frac{4885}{367}$ illetőleg $\frac{5066}{437}$ számok alatt hozott közgyűlési határozataival ezen célra — nagylekűleg adományozott, egy e város tekintélye és műzisének megfelelő magyar nemzeti színházat melléképületekkel együtt építeni.

2. §. Ezen vállalat kivitele tekintetéből a társulat 1000 darab 100 forintos részvényt bocsájt ki melyekből azonban egyelőre csak 600 darab tétetik forgalomba.

3. §. Az aláirt részvényekre a befizetések öt egyforma részletben eszközöltetnek, a befizetések idejét a végleg megalakult társulat választmánya fogja meghatározni; úgy mindazonáltal: hogy egyik befizetéstől a másikig legalább egy negyedévi időköz tartassék meg.

Az első részlet vagyis az aláirt összegnek 20%-ka a társulat végleges megalakulása után bekövetkező 14 napra lesz a társulat pénztárába befizetendő — a további részlettörlesztésekre vonatkozó határidők iránt a részvényesek a hivatalos lapban, valamint egy Pesten megjelenő német lapban fognak mindannyiszor a választmány által értesítettetni, illetőleg fizetési kötelezettségüknek felcsitására figyelmeztetni.

*A színház részvénytársaság alapszabályai.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.*

III. A SZÁZADFORDULÓTÓL A TANÁCSKÖZTÁRSASÁGIG

1. EGYESÜLESI TÖREKVESEK

A kör anyagi helyzete egész működése alatt meglehetősen bizonytalan volt. A kiadások mindig nagyobb összeget tettek ki, mint a bevételek. A csődöt egy-egy művészpártoló mágnás adományozásával kerültek el. Az anyagi nehézségek kiküszöbölésére vetődött fel a fúzió gondolata rentábilis anyagi alapokon nyugvó, rokon célkitűzésű szervekkel.

Az egyesülés gondolata már 1876-ban felvetődött, alig kilenc évvel a megalakulás után, a Régészeti Egylettel, Szorgalmazója Fekete János volt, aki az 1873-ban alakult Egylet létrehozásában is részt vett. Zichy Jenő, a polgári eszmék támogatója, humanista mágnás az egyesülés esetére felajánlotta értékes családi könyvtárának mintegy 800 kötetét és harmincöt festményből álló képtár került volna az egyesült kör tulajdonába. A több oldalról helyeselt elképzelés sokkal aktívabb, működésében rugalmasabb intézmény lehetőségét hordta magában. A kicsinyes szűklátókörűség azonban, amely a Régészeti Egylet tagjait vezette, megghiúsította az egyesülést. A Régészeti Egylet ekkor még nem egyéb, mint néhány tudóslelkületű polgár összefogása, akik a város és a megye rohamos építkezései során a napvilágra került érméket, muzeális tárgyakat, szerszámokat gyűjtögetik és rendszerezik.*

Az egyesülésről hosszú időn keresztül tárgyaltak. Már közös új helyiségről is beszéltek és elkészítették az új alapszabályokat. A Vörösmarty Egylet — ez lett volna a szerv neve — alapszabályainak egy példánya sokáig meg volt a Vörösmarty Kör irattárában.

Alapszabályában a kiszélesített alakulat a következőkben határozta volna meg céljait: „a közműveltség terjesztése, a korszellem ébresztése és ápolása, szaktudományi vívmányok, szépművészetek ismer-tetése, s ez érdemben figyelem ébresztése, melyet egyik főosztálya művel. Továbbá a Fejér megyei és székesfehérvári történelmi múltat lehetőleg felderíteni, s az ezzel foglalkozó szakmunkákat, okleveleket figyelemmel kíséreni, s úgy ezeket, valamint a megye és város területén észlórva lévő ősi és középkori műrégiségeket, régi és ritka érméket,

*Az Egyletnek ez a munkája éppen nem becsülhető le. Több ezer értékes, pótolhatatlan lelete a mai múzeum alapját vetette meg. De jelentősek voltak az Egylet kiállításai és előadásai is. (Szerk.)

Emlékirat

A deszli királyi, Vörösmarty István emlékirat alakult...
... a halhatatlan emlékmű...
... 1873-ban...
... az anyagi nehézségek kiküszöbölésére...
... a fúzió gondolata...
... az egyesülés gondolata...
... a megalakulás után...
... a Régészeti Egylettel...
... Fekete János volt...
... Zichy Jenő...
... a polgári eszmék támogatója...
... a könyvtárának...
... a képtár...
... a megalakulás után...
... a régészeti egylettel...
... a kisinyes szűklátókörűség...
... a régi és ritka érméket...
... a muzeális tárgyakat...
... a szerszámokat...
... a gyűjtögetik és rendszerezik...
... a közös új helyiségről...
... az új alapszabályokat...
... a Vörösmarty Egylet...
... az alapszabályainak egy példánya...
... a Vörösmarty Kör irattárában...
... az alapszabályában...
... a határozta volna meg...
... a közműveltség terjesztése...
... a korszellem ébresztése...
... a szaktudományi vívmányok...
... a szépművészetek ismer-tetése...
... a figyelem ébresztése...
... a főosztálya...
... a további...
... a felderíteni...
... a figyelemmel...
... a területén...
... a régi és ritka érméket,

A Vörösmarty Színház alapító oklevele.
István Király Múzeum, Székesfehérvár.

ásatások, adományok, esetleg vétel útján összegyűjteni, s a közönség használatára kellő felügyelet alatt az egylet helyiségeiben beállítani; s a végpusztulástól megóvni, a hazai történelem és archeológiai művelése és megkedveltetése iránt minél szélesebb körű érdeklődést ébreszteni, mely téren a második főosztály működik. E főosztályokra nézve megjegyeztetik, hogy az osztályok által tett indítványok felett végérvényes határozathozatal az egylet összes választmányát illeti.¹⁰

Az egyesülés hosszas tárgyalások, és a részletkérdések megvitatása ellenére sem jött létre. A feljegyzések és újságcikkek szerint ennek igazi oka a régészek kicsinyes, féltékeny, szűklátókörű magatartása volt, akik gyűjteményeik felett éber szemekkel őrködtek, s nem voltak hajlandók sem a munkát, sem szerzett értékekben rejlő szépséget megosztani más csoportokkal. Nem volt közömbös az egyesülés elutasítása a könyvtár szempontjából sem, rugalmasabb működéssel széles olvasótábor gyűjtött volna maga köré az új szerv, s a folyóiratok, könyvek több olvasó kezében fordultak volna meg.

A gondolatot még egyszer felvetették 1902-ben. A régészek hajthatatlanok maradtak. Az aktákat, s az új működési szabályzatot iratárba tették, s Fekete János kísérlete eredménytelen maradt.

A város külső peremén új egyesületek alakulnak, amelyek rugalmasak, mozgékonyak és frissebb szellemet árasztanak, mint a Vörösmarty Kör sokszor elméleti régiókban mozgó, a realitás talaján alig álló vezetősége. Az olvasó egyletek a céhek megszűnésével egyidősek, amikor a kisiparosság, az építőiparban egyre nagyobb számban jelentkező ipari munkásság új igényekkel lép fel. Művelődés iránti vágya új helyzetével függ össze, s ezek a városszéli olvasóegyletek részben ki is elégítik az igényeket. Sokszor kellett látnia a Vörösmarty Kör vezetőségének, hogy tagjai átpártolnak a sokkal később létrehívott olvasóegyletekhez s ezt az érdeklődéshiányt tetézte a kör egyre újabb és újabb anyagi nehézsége. A folyóiratok drágák, a befolyó tagdíjak nem fedezik a kiadásokat. Csak folyóiratokra tíz év alatt 8210 koronát költöttek, s ugyanezen idő alatt könyvekre alig 2500 koronát fordítottak.¹² A berendezések rendbentartása, a helyiségek fenntartása egyre nagyobb anyagi megterhelést jelent a kör erőihez mérten s ezekben az időkben merül fel újra a már oly sokszor utolsónak és egyetlennek látszó lehetőség; — feloszlatták a Vörösmarty Kört. A gondolatot mégis elvetik, mert a századforduló után új lehetőség mutatkozik az egészségesebb élet megteremtésére: a Tóvárosi Olvasókörrel történő egyesülés.

A Tóvárosi Olvasókör jólkezelt és jelentős könyvállománnyal rendelkező könyvtár volt, amelyet jómódú gazda-réteg hozott létre a hetvenes években. A könyveket a rendezvényekből, bálókból befolyó összegekből vásárolták, amelyeket a könyvtár helyiségeiben tartottak.

1884-ben 2778 darab könyvük volt, akkor igen jelentős szám ez. Olvasótermüket rendszeresen fűtötték tél idején. A könyvtárosi tisztet egy városiakat látott el, hanem vidékieket is: a helybenlakók egy hónapra két művet, a vidékiek két hónapra négy művet vihettek kölcsönképpen magukkal. A könyvtári órákat vasárnap délután tartották. A könyvállományról három ízben adtak ki nyomtatott katalógust, illetve pót-füzetet. Az évi tagsági díj 3 forint volt.¹³

A századforduló után a Tóvárosi Olvasókör működése is lanyhult. Nehézségekkel küzdött a terembér, a könyvvásárlás miatt. Az olvasókörnek ekkor már számos jómódú gazda tagja volt, érthető is a törekvés, amely végül is a Vörösmarty Körrel való egyesüléshez vezetett.

Az egyesülés 1907-ben történt.¹⁴ Célja erős, a város közepén álló új kaszinó létrehozása, amelynek rendeltetése is megváltozik. Nép-művelő jellegét elveszti s most már „szellemi központja lenne a város és a megye egész intelligenciájának”

A két szerv vezetősége lemondott és új, közös vezetőséget választottak. A Tóvárosi Olvasókör aktív és passzív vagyonát magával vitte, a Vörösmarty Kör pedig külön pontokban kötötte ki, hogy a Vörösmarty kultusz ápolása továbbra is az új egyesület egyik legfontosabb teendője legyen. Még ebben az esztendőben új vezetőséget választottak, a kör elnöke Széchenyi Viktor akkori főispán. A kör minden hagyományát továbbra is magáénak mondja.

A Vörösmarty Kör hatvan éves jubileumán *Hübner András* ünnepi beszédében a következőket találjuk: „Széchenyi Viktor gróf elnöki működésének első percétől látta a kör letűnt negyven évének sarkalatos nehézségeit, egyrészt a városi intelligencia széttagozottságát, csoportokra szakadottságát, másrészt a körhelyiség, a biztos otthon hiányát... Első teendője volt, hogy a körünkkel parallel működő Tóvárosi Olvasókört beleolvasztotta a Vörösmarty Kör kereteibe és így a taglétszámban erősen gyarapodott, az úri társadalmat majdnem teljesen összefogó egyesülettel indulhatott további céljainak megvalósítására.” A Vörösmarty Kör az egyesüléstől és *Széchenyi Viktor* elnökké választásától számítja „reneszansz” korszakát.

A célkitűzések most már pontosabban meghatározottak és különösen leegyszerűsödnek. A főispán működése nem hagy kétséget a célokat illetően, ettől kezdve „az úri társadalom” minden jelentős tagját megtaláljuk ott s egyre világosabban bontakozik ki a kép, amely „úri kaszinó”-t takar. Fekete János egyszerű polgári törekvéseiből csekély töredéket találunk csupán.

A szakköri működést megszüntetik. Az irodalom pártolása és terjesztése más értelmű lesz. Széchenyi Viktorral bevonult a kör falai

közé az az osztály, amely a dekadenciát leheli magából, erőtlén és életképtelen ahhoz, hogy felfelé ívelő perspektívát mutasson. A dzsentri, a városi kispolgárság s a földbirtokosoknak hajlongó hivatali hierarchia zártkörű szervezete lesz ettől az időtől a Vörösmarty nevét viselő kör, amelyen belül újabb kasztok és rétegek jönnek létre.

Széchenyi Viktor munkálkodása idején valóban megnövekedett a taglétszám. A városi és vármegyei nagyságokon kívül, a jómódú nagypolgárok, kispolgárok és azok, akik ezeknek árnyékában s ezekből élnek, sorakoznak a tagok névsorában. Városi és vármegyei tisztviselők, katonatisztek, kereskedők s mindez úgy tűnik, mintha valakinek társadalmi feljebbjutása, egyben a körbe való belépést is jelentette volna. Minden bizonnyal így is volt — ezt mutatják a feljegyzések. Társadalmi életet élni, s a kapcsolatot „méltó szinten” tartani, egyenlő volt a kör tagjává válásával. S ez olyan hallgatólagos elkötelezettség volt, mint főúri estélyeken a frakk viselete. Írott szabály nem mondta ki, de ha valaki frakk nélkül jelent meg, nem sok becsületre számíthatott.

A Vörösmarty Kör hanyatlása megkezdődött, mielőtt fénykorát élte volna, s teljesíthette volna a hivatást, amelyet a haladó polgárság tűzött eléje.

2. A VILÁGHÁBORÚ FELE

A körnek csak férfi tagjai voltak. Nők csak úgynevezett „olvasó tag”-ok lehettek. A tagdíjnak felét fizették, közgyűlésen szavazati joguk nem volt. Ilyen „olvasó tag”-ot minden évkönyvben találunk a huszas évek előtt és után is, de az ellenforradalom után a nők másféle bevonásával is találkozunk. A női tagság azonban soha nem lett egyenlő értékű a férfiakéval.

Az első világháborúig terjedő „felfelé ívelő” korszakban a taglétszám megnövekszik, s a kör falai között estéről-estére kártyapartik zajlanak, bálók és vacsorák teszik élénkké, zajossá a napokat. A helyiség problémája, amely szinte végig kísérte a kör vezetőségét minden időben, megoldódott. Széchenyi Viktor saját palotáját úgy építette, hogy az emeleti helyiségeit a kör rendelkezésére bocsátotta, a háború utáni években pedig a vezetőség, illetve tagság megvásárolta az egész épületet. A Vörösmarty Kör székháza mai Kossuth utcában lévő *Építőmunkások Szakszervezetének* épülete volt.

A kör ezidőbeli létszámáról nehéz tiszta képet kapni, az évkönyvekben felsorolt tagok viszonya a körhöz sokszor tisztázatlan. Felsorolják a rendes tagokat, a vidékieket is, az elhunytakat is — akik érdemleges cselekedettel segítették a körben folyó munkát — valamint az örökös tiszteletbeli tagokat. Ebben az időben mintegy 350 tagja lehetett a Vörösmarty Körnek.⁴⁵

Az új székházban méltó reprezentatív helyet találtak. Egyik rendezvény a másikat éri. Díszvacsorák, estélyek, ünnepek. A Vörösmarty kultusz ápolása sokat veszített eredeti tartalmából. Automatikusan megismétlődő, minden belső tartalmat hiányoló ünnepek ezek, habár nagyobb létszámú vendégség van jelen, mint a korábbi években. A helyiségeket más szerveknek is rendelkezésére bocsátották, — de csak kulturális célokra.

Ezekből az évekből évkönyveket nem találtunk, lehetséges, hogy nem maradtak fenn, még inkább, hogy nem is nyomattak. Mindenesetre a régi, nehézkesen döcögő, de azért tartalmában mélyebb köréletet, most fellendülő korszak váltotta fel. Ezek a tömegek nem a tudásért, annak elhintéséért fáradoztak, még kevésbé a tömegek műveléséért. A könnyűfajsúlyú szórakozás jellemezte a zajos estéket, az éjszakába nyúló vidámságokat. Az alapszabályok régen nem azonosak az első, demokratikus eszméket is valló alapszabályokkal, idővel a régit teljesen átalakítják. Egyenlőre csak néhány lényegtelen ponton változtattak.

Az első világháború kitörésétől számított időben csökkent a kör szervezeti élete. Egyre kevesebb az érdeklődés, a multság. A férfiak bevonultak, a helyiségeket katonai célkora használták. A „társas élet” a háború alatt szünetelt.

IV. ÚJJÁSZERVEZÉS

1. ELSŐ LÉPÉSEK AZ ELLENFORRADALOM UTÁN

Az első világháborút követő események szétzüllesztették a Vörösmarty Kört. A Tanácsköztársaság kikáltása idején újjászervezése még csak gondolatban sem vetődött fel. A proletárdiktatúra néhány hónapos uralma viszont megmutatta, hogyan kell tömegeket kulturális célok érdekében mozgatni. Fekete János szép elképzelését, amely a „városszerte népszerű felolvasások” meghonosítását valóban szélesebb tömegek tanítására, művelésére szánta — a proletárdiktatúra megvalósította. A tudás, a megismerés a tömegek széles rétegeiben talált visszhangra. A város mozijában rendszeresen tartottak népszerű felolvasásokat, előadásokat a tudományok minden ágából. Csillagászat, társadalomtudomány, irodalom és jogtudomány, most kerültek igazán közel a széles néptömegekhez. A színházban zenekari esteket rendeztek. A műsor megkezdése előtt ismertették a zeneszerző életét, a zenemű tartalmát. Színdarabok bemutatása előtt rövid előadásokban a szerzőről, a darab mondanivalójáról beszéltek. Ezek a népszerű előadások telt házak előtt zajlottak. A Tanácsköztársaság alig valamivel több, mint négyhónapos uralma alatt utat, módot és eszközt talált a széles néptömegek érdeklődésének felkeltésére. E rövid, százharminchárom nap alatt a tanácskormány több kulturális programot valósított meg a tömegek érdekében, mint a Nádasdyak, Zichyek, Széchenyiek egy évszázada. *Velinszky László* közoktatásügyi népbiztos új iskola épületet tervezett, ahol a többemeletes iskolaépülethez hatféle iskola-típus létesült volna.⁴⁶ Felkutatták az analfabétákat és kötelezővé tették az írni-olvasni tanulást minden ötven éven aluli számára.⁴⁷ A gyermekeket iskolára kötelezték a korai mezei munka helyett. A tanácskormány feltárta a tarthatatlan helyzetet: Fejér megyében a grófi birtokokon fényesebb, tisztább, világosabb lóistállókat tartottak, mint falusi iskolákat, vagy tanítói lakásokat. Napvilágra kerültek a feudálkapitalizmust vádló tények, — Móron egyetlen iskolateremben hat osztályt tanítottak, egy tanerő vezetésével, az iskola épülete düledező rom, penészes falakkal. Kuttyáját, vagy lovát egyetlen földesúr ilyen épületbe nem engedte volna.

Velinszky László közoktatásügyi népbiztos új iskolakönyveket nyomtatott, a gyerekeket a szabadság szeretetére s a zsarnokság gyű-

lőletére tanították. Folyóiratokat, újságokat adtak ki a néptömegek számára, s erre mindezekig még nem volt példa a megye történetében.⁴⁸ Ez volt az igazi kultúra a széles tömegek számára, amelyhez minden embernek joga volt. Nem ruha, rang, cím és vagyon döntötte el, beléphet-e valaki könyvek, újságok és folyóiratok közé.

A Tanácsköztársaság leverésére összefogott a vármegyei úri osztály, a papság, a közép- és nagypolgárság. Megsemmisítette a munkásosztály felemelésének kezdeti eredményeit és megvalósításra váró terveit. Kegyetlen és kíméletlen eszközökkel törölte el a tanácskormány intézkedéseit és visszaállította hatalmát. Az ellenforradalmi rendszer anyagi restaurációját a szellemi életének átforgatása követte.

A világháborútól 1920-ig a Vörösmarty Kör jóformán semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. Mikor politikai hatalma biztosítva volt, a régi osztályérdekek újból uralomra kerültek, a Vörösmarty Kör is megkezdte társasélete színhelyének újjáépítését. A Kossuth utcai helyiségeket, illetve épületet Széchenyi Viktor eladta a Vörösmarty Körnek, a vételhez szükséges összeget a kör hetvenegy tagja adta össze adóslevél ellenében. A grófnak ezért a „nagylelkű” magatartásáért az évkönyvekben örök hálát rebegnek a későbbi titkárok, elnökök. A megye grófjainak örökké zilált anyagi helyzete alapján nem Széchenyi gróf tett jót a Vörösmarty Körrel, hanem rajta, megszorult anyagi helyzetén segített a kör hetvenegy tagja az épület megvételével. A kölcsönt adó tagok neveit minden évkönyvben ugyanúgy hálával övezte az utókor

1920-ban Széchenyi leköszönt elnöki tisztségéről, egyidőben főispáni székéről is. Ettől fogva a kör tiszteletbeli elnöke és örökös tagja. A vezetőség is újja alakul: elnök gróf Károlyi József, alelnöke Kövess Emil.

Átszervezik a kör eddigi életét, alapszabályait. Lassan alakul ki az új helyzet az ellenforradalom után, ehhez néhány esztendőre volt szükség. A kör restaurálása egyértelmű a megtépzott hatalom visszaállításával, s az ellenforradalmi rendszer megszervezésével.

1923-ban zajlott le az úgynevezett „reorganizációs közgyűlés”. Az alapszabályokat lényegesen módosították. Teljesen új szervezetet hoztak létre, a régiek már árnyéka sem maradt. Ami demokratikus volt a szervezeti formában, vagy haladó polgári vonást mutatott, végképpen semmivé lett az új vezetőség keze alatt. Most már valóban egyéb funkciója nem volt a Vörösmarty Körnek, mint „az úri osztály találkozóhelye”, kártyapártik színtere, néha egy-egy előadás, ahol Vörösmarty szellemét idézték. Agyancsépelt szölamokat daráltak egy-egy-egy évfordulón, anélkül, hogy tartalmát, értelmét maguk is elhitték volna.

2. A VÖRÖSMARTY KÖR ELNÖKE ÉS ALELNÖKE

Az ellenforradalom megszilárdítása jellemző módon dobta felszínre azokat, akik nyíltan álltak a földbirtokosok és híveik mellett. Már a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt, a polgári forradalom idején megkísérelték feltartóztatni a fejlődés menetét. A munkásság egyen baloldali követeléseit, leszerelték és elődázták a teljesítését. 1919. januárjában Kövess Emil, a megye felügyeletével megbízott akkori kormánybiztos, még a látszatát sem akarta kelteni annak, hogy a munkásság érdekeit képviseli. Kormánybiztosi tisztségéről a szervezett, baloldali tömegek mondatták le, amikor gróf Károlyi József társaival⁴⁹ 1919. február 3-án ellenforradalmi kísérletet szerveztek Székesfehérvárra. A munkásság a kezdeményezőket — Károlyi Józsefet és Kövess Emilt — megfosztotta eddigi tisztségéről.⁵⁰ Károlyi József gróftól az ellenforradalmi kísérlet leverését követő napokban tömegek keresték fehérvárcsurgói birtokán, azonban külföldre szökött, s nem is tért vissza a Horthy reakció hatalomra jutásáig.⁵¹

Nem véletlen tehát, hogy a Vörösmarty Kör Károlyi Józsefet választotta elnökké, Kövess Emilt alelnökké. A kör ekkor már nem más, mint kaszinó, amely az uralmon lévők kényelmes, puha és alacsony kulturális szinten mozgó igényeit elégítette ki. A kör tagjai nem ritkán a szórakozás egyetlen eszközével élve, a kártyával töltötték estéről-estére idejüket.

Alig két évtizedig terjed még a Vörösmarty nevéhez méltatlanná vált kör élete s ez a két évtizednyi idő erőtlenséggel, megalkuvással terhes. Lehet, hogy formájában többet tudott felmutatni, mint a korábbi években. Több ember mozgott falai között. A szándék azonban, amely irányítja, kétségkívül az ellenforradalom jegyeit hordta magán. Vörösmarty szellemétől semmi nem volt idegenebb, mint ez a léha és könnyű világ, amit ekkor termetett maga körül a kör vezetősége. Vörösmarty puritán, nemes szelleme, aki hazaszeretetével, egyszerűségével olyan magasan fölötté állt kortársainak, soha nem vallott volna közösséget a kör falai között meghonosodott léha és semmittevő életmóddal.

3. A MÓDOSÍTOTT ALAPSZABÁLYOK

Az átszervezéssel egyidőben a Vörösmarty Kör új vezetősége átdolgozta az érvényben lévő alapszabályokat. Ezek a módosított alapszabályok új jelleget, új tartalmat és feladatot szabtak és leegyszerűsítik még azokat a törekvéseket is, amelyek a világháborúig mozgatták a vezetőséget. Az alapszabályok szerint megszűnt az irodalmi kör minden jellemzője és a kaszinó ismérvei kerültek előtérbe.

A Vörösmarty Kör működése során sokszor találkoztunk bíráló-

tokkal, amelyek megróják a kör vezetőségét a sikertelen rendezvényekért. Így az 1870-es években a sajtóban éri bírálat a vezetőséget: nem ragaszkodnak az alapszabályokhoz. Nem szolgál olyan igényeket, amellyel tömegeket tudna mozgatni. A város külső részeiben sokszor egy-egy olvasóköri nagyobb tömegeket mozgat meg, mint a kör viszonylag sokkal nagyobb apparátusa, anyagilag jobb körülmények között fenntartott helyiségében rendezett estéi. Pedig a körnek ebben az időben — 1870 körül — haladó gondolkodású programja volt, demokratikus eszmék irányították, aktivitásuk is teljesebb, tevékenységük mélyenjáróbb. Néptömegeket megmozgatni nem tudott — később sem — de kulturális rendezvényei kétségkívül előremutatók voltak.

Néptömegeket megmozgatni azért sem tudott, mert kapcsolatait a polgári, értelmiségi és vagyonos osztályok felé építette ki, s nem a valódi tömegek irányába keresett népszerűséget. Ha arra gondolunk, hogy Fekete János hány funkciót viselt, mennyi kezdeményezés fűződik nevéhez, hogy a városban a polgárosodás különböző szervei, kulturális egyesületei létrejőjenek, látni kell, mennyire megosztja az erőket a sokféle ágazó szervezés. Jellegzetes módon néhány ember kezdeményez és dolgozik ezekben az egyesületekben, az emberek döntő többsége kívülmarad.

A Tanácsköztársaság leverése után az átszervezett Vörösmarty Kör átalakított alapszabályok szerint kezdi működését. A régi tradíciók közül formailag számosat találunk az újak között, tartalmilag azonban hiányoznak a múlt században is jellemző törekvések. Megmaradnak a Vörösmarty ünnepségek hagyományos szertartásai a költő születésnapján, névnapján, a Mihály-napi búcsújárás és a halálának évfordulóján rendezett ünnepségek. Ezek inkább külsőségekben gazdagok, mint belső tartalommal. A már oly sokszor elmondott szavak mögött alig rejlik igazi átélés. Újat azért sem mondhattak Vörösmartyról, mert ez haladótartalmú működést követelt volna.

Ezekben az esztendőkből vezetnek be a „Vörösmarty lakomá”-t, amely nagyszámú közönség előtt — a kör tagjairól van csak szó — díszes vacsorákat, fényes és pazar multságokat jelentett. Az élvezetekre szánt idő mindig nagyobb lett az évek során, a költőről szóló megemlékezés, felolvasás mindig rövidebb.

Az új alapszabályok megszüntetik az irodalom-pártoló célkitűzéseket is. A „közszellem ébresztése” — a kulturális létesítményekkel való szoros együttműködést papíron ugyan megtartja, azonban mindig szorosabbra záródik a „kaszt” körüli fal, s a Vörösmarty Kör tagjainak mind kevesebb része lesz abban, ha mégis történnek ilyen megmozdulások a központi épületben.

Mit tart legfontosabb célkitűzésének az alapszabályokban lefektetett elvek szerint a kör vezetősége? „A város és vármegye társadalmi

és nemzeti közszellemének fejlesztése és ébrentartása, a közművelődés terjesztése. A kör hagyományai szerint Vörösmarty emlékét ápolja és az iránta való kegyelet megőrzéséről megfelelő módon gondoskodik. A kör működési köréből kizár minden politikai tevékenységet.”⁵² A Vörösmarty hagyomány ápolása végighúzódik a kör egész életén, és ezt egyik legnemesebb cselekedetének kell tartanunk. Jól-rosszul, alapjában véve mégis Vörösmarty szülőföldjén, megyéjében hintik el, tartják éberan Vörösmarty szellemét.

„...minél jobban fejleszteni, időszzerűvé tenni, s a város úri társadalmának igazi otthonává avatni”, — mondja egyik Vörösmarty ünnepség alkalmával, a Mihály-napi körmönnetre összegyűlt tömeg előtt Bilkei Ferenc felsővárosi pap, az ünnepség szónoka.

Az átalakított alapszabályokban ezen a ponton kívül szinte semmi konkrétum nem volt. Adminisztratív ügyek, a kör vagyoni helyzetét szabályozó tételek, tagdíjak megállapítása, a közgyűlések jogai, a tagság kötelességei. Merev formai felsorolások. Hiányzik a tartalom, az eszmei-, vagy ha úgy tetszik, a nyíltan megfogalmazott akár politikai célkitűzés. Gyülekezés a gyülekezésért, s nem indokolt e sok formai megnyilatkozás, ekkora apparátussal. Az új alapszabályok szerint a Vörösmarty Kör nem irodalmi és közművelődési egyesület, hanem kaszinó. A polgárság vagyonosabb rétegének és a „város úri társadalmának igazi otthona”.

4. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG

A Vörösmarty Kör megalakulása óta minden esztendőben évkönyvet adott ki, amely magában foglalta a legfontosabb eseményeket, változásokat. A kör vagyoni állását ismertette, aktív-passzív rovatokkal, tagjainak névsorát — rendes, vidéki, alapító, régi és új tagok, valamint az olvasótagok (nők) külön csoportosítva. A vezetőség névsora, a tisztikar, valamint a titkári beszámoló egészíti ki még ezeket az évkönyveket. A titkári beszámoló az évi rendes közgyűlés alkalmával hangzott el. Az évkönyvben megtaláljuk az alapszabályok legfontosabb pontjait is. A titkári beszámoló a „restaurált” körben váltak szokássá. A régi évkönyvekbe egy-egy jólsikerült beszéd, a költő valamely évfordulóján elhangzott megemlékezés került be. A kör „reneszansz kor”-ában tartott titkári beszámolók szűkszavú, sokszor közhelyekkel teletűzdelt beszédek s gyakran adminisztratív felsorolás tölti ki. Sokszor érdekes eseményt is színtelenül, kevés szóval vázolnak.

Ezekből a könyvekből ismerjük a Vörösmarty Kör két világháború között eltelt tevékenységét. A körnek leányosztálya is van ekkor, — leány ifjúsági csoport — s azok színdarabok tanulásával, bemutatóival foglalkoznak. A lányok minden második vasárnap dél-

után találkoznak, a színdarab próbát uzsonna követi. Az előadásból befolyt összeget a kör kiadásának fedezésére használják.⁵³

Táncestélyek, bálók, szilveszteri multságok. Minden esztendőben megrendezik a hagyományos Vörösmarty bált, amely a bálszezon megnyitója. Március 15-én emléklakomát rendeznek a szabadságharc emlékezetére.

Néha ismeretterjesztő előadásokat is tartanak, sokszor nem is a kör tagjai, hanem más társadalmi szervek rendezésében. Építés-technikai témákkal, irodalmi és művészeti kérdésekkel foglalkoznak. A nők részére divatbemutatót, illetve erről szóló előadást, népszerű háztartási problémákról vetített képes ismertetést tartanak. A kör olvasótagjai, és a kör tagjainak feleségei minden karácsony ünnepén felállítják a „mindenki karácsonyfáját”, ahol a szegényeknek csomagot osztanak. Irodalmi estek rendezése is előfordul, azonban rendszerint ezeken csak társrendezőként szerepelnek. Így 1928-ban a La Fontaine Társasággal karöltve tartottak irodalmi estet, amelyen Benedek Marcel, Vikár Béla és Simonffy Margit működtek közre.⁵⁴ Az 1930-as esztendőt értékelő titkári jelentés így kezdődik: „*Kayserling gróf két jövőformáló típusához a sofőrhez és a bolsevikhoz a kultúrának vajmi kevés köze van...*” Ezek az irodalmi és egyéb rendezvényeken valóban nincsenek jelen a „jövőformáló típusok” egyike sem, habár ezekben az esztendőkből már sokfajta kulturális esemény zajlik a Vörösmarty Kör székházában. Horgász egyesület, többféle szakmai — főleg iparos társaság, énekkarok s helyet kapnak itt sok esetben öntevékeny színjátékok is.⁵⁵ Nem lehet elvitatni, hogy a kulturális rendezvények sikeréhez ilyen módon való hozzájárulás a kör vezetőségének érdeme volt.

A harmincas évek elején a Vörösmarty Kör helyiségeiben tűnik fel a „*harminc évesek*” kicsiny irodalmi csoportja. Ezek kisebb részben a kör tagjai, nagyobb részben a kör-adta lehetőségeket használják fel az érvényesülésre, hogy szavukat hallathassák. A kör támogatja is a fiatal irodalmárokat, de mindössze egy évre tehető tevékenységük.

1932-ben alakult meg Székesfehérvárt a Vörösmarty Irodalmi és Művészeti Társaság. Majdnem évtizedes működése szoros kapcsolatban állt a Vörösmarty Körrel, mert a helyiségeket, rendezvényeik látogatottságát a kör biztosította. A megalakulástól számítva a Vörösmarty Kör irodalmi tevékenységéről lemondott, ezt az újonnan alakult művészeti csoport vette át. „*Közös rendezvények*”-nek nevezik megmozdulásaikat, — ide tartoznak a Vörösmarty ünnepségek is — amelyeket a kör székházában tartottak. Formailag a kör tagjai is bekapcsolódtak a szervezésébe, azonban ez csak inkább külsőségekben mutatkozott. Valójában a Vörösmarty Kör irodalmi és művészeti terveit alberletbe adta az újonnan alakult művészeti társaságnak.

A Vörösmarty Társaság — teljes nevén Vörösmarty Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság — működését kiterjeszti az egész megyére. A Társaság célja... „*az irodalom és művészetek ápolása. ...Irodalmi, művészeti, tudományos előadások, felolvasások, kiállítások rendezése, irodalmi értékű könyvek kiadása, képzőművészeti alkotások terjesztése.*”⁵⁶ Rendes tagja lehet, aki valamilyen művészi tevékenységgel támogatja a Társaság munkáját. A rendes tag felvételéhez legalább három művészi értékű munka bemutatása volt szükséges. Ezeket az illetékes szakosztályok vizsgálták felül. Pártoló és tiszteletbeli tagokat is nyilván tartottak. A szervezet egészén belül működő szakosztályok a művészetek valamennyi ágát képviselték. Önálló könyvtár kiépítését tervezték, amelyben szerepet kap a folyóirat, a szak- és művészeti lapok beszerzése. A szakosztályok mindegyike az aktív, alkotó tevékenységet tartja fő feladatának. Meghatározott, előre kidolgozott tervek szerint évenként legalább egy képzőművészeti kiállítást kell tartani. Felolvasásokat, irodalmi esteket, az ének-zenei szakosztály pedig hangversenyek rendezését tűzi célul. A legjobb önálló alkotásokat pályadíjakkal jutalmazzák. Az alapszabály tervezetben, amelyet 1932. május 16-án megtartott alakuló közgyűlés elé terjesztenek, a helyi művészetek pártolása, fejlesztése domborodik ki. A belügyminiszter jóváhagyó irata 1933. február 20-án kelt és a következő megjegyzést tartalmazza: „*Az egyesület címében lévő javításnak megfelelően az alapszabályok szövegében, társaság helyett a „kör” elnevezést kell használni.*”⁵⁷ Azonban ez az elnevezés okot adhat arra, hogy az akkor kaszinó jelleggel működő Vörösmarty Körrel összetéveszthető, így a belügyminiszteri leirat ellenére mindvégig a Társaság szót használják. Nyilván ebből adódott, hogy az újonnan alakult egyesületet gyakran összetévesztik a hasonló nevű körrel.

Érdekes a két egyesület alapszabályának összevetése. A Vörösmarty Társaság az új viszonyoknak megfelelően, sok esetben hasonló, vagy ugyanazokat a célokat tűzi maga elé. Ha az 1867-ben alakult Vörösmarty Kör teljesítette volna hivatását, alapszabályai értelmében működne, nem lett volna szükség hatvanöt évvel később a Vörösmarty Társaság megalakítására.

A Vörösmarty Társaság szakosztályai közül a legjobb munkát az irodalmi szakosztály fejtette ki. Nagyobb részt útkereső, kiforratlan irodalmi ízléssel, duzzadó ambícióval akarták Székesfehérvárt megteremtteni az ifjú írók csoportját, s közben felkarolták az útjukba kerülő tehetségeket. A fiatal irodalmárok a harmincas évek irodalmi irányzatának minden járható útján kísérleteztek, hogy egyénit és újat hozzanak létre, irodalmi ízlésük csiszolására és egyéni hangjuk megtalálására. Hangjuk jórészt az izmusok hatása alatt szólalt meg, sokszor botladozó és bizonytalan. Más irányba mentek a népiesek hatása

alatt író fiatalok, vagy az urbánusok utánzására írt gyenge írásművek. Közös vonásuk: felfedezik az embert, a szenvedő egyéneket, a munkást, aki munka nélkül ögyeleg a pályaudvaron, hogy alkalmi munkát kapjon. Az elesett idős parasztembert, akit élete során soha ki nem elégített tudásszomj gyötört. Novellát írtak, tárcát és kroit, írásaikban könnyeket hullattak az éhező utcagyerekekért és keresték okát és magyarázatát; miféle társadalmi, természeti katasztrófa következménye a nyomor?

A Vörösmarty Társaság 1938-ban kiadta a *Vár* című folyóiratot, amelynek egy teljes és egy csonka évfolyama jelent meg. A folyóirat szerkesztői *Baróti Géza*, akkor helybéli újságíró, *György Oszkár* műfordító és középiskolai tanár, a *Nyugat* munkatársa, *Jankovich Ferenc* költő és író, és *Pálffy István* író. Főmunkatársak között szerepel *Weöres Sándor* költő, s költeményei közül igen sok ebben a folyóiratban látott először napvilágot. A folyóiratban számos írói alkotás jelent meg olyan írók tollából, akik akkor még zsenyéiket bontogatták. *Fodor József*nek több verse, *György Oszkár Baudleaire* fordítója rendszeresen közölte műfordításait, *Kelemen Béla* szótárszerkesztő dramaturgiai munkáiról tartott beszámolójáról tudósított, amelyet a Vörösmarty Társaság irodalmi estjén olvasott fel. *Jankovich Ferenc* számos költeményén kívül találkozzunk a folyóirat hasábjain *Szabolcsi Bencze* Bartók és Kodály-t pozitívan értékelő írásaival, *Erdélyi József*, *Illyés Gyula*, *Képes Géza* verseivel, *Tatay Sándor*, *Németh László* prózai írásaival. *Jankovich Ferenc József Attila* költészetét értékelte támadóival szemben, akik az akkor nemrég elhunyt nagy költő politikai magatartását bírálták.

A lap rendszeres kritikai rovatot vezetett, amelyben a művészi élet számos alkotását és jelenségét tárgyalta. Könyv és filmkritikai írásaiban — amelyek rendszerint szerkesztőségi cikkek — harcolt a giccs, a ponyva és a kasszasikerekre épített filmek ellen. Hírei között (1938. októberi szám) találjuk az alábbi sorokat, amelyek fényt vetnek a kis irodalmi csoport célkitűzéseire: „*Rendkívüli idők, rendkívüli követelményekkel állítanak szembe bennünket. Figyelmünk teljesen a politika mezejére terelődik... Lapunk a magyar dunántúli írók gyűjtő medencéje kíván lenni. Nem politizálunk, de ki kell jelentenünk, hogy a független magyar írói társadalom kialakítása céljából dolgozunk, és a mai felfogás mellett politika az, amit szívünknek, vérünknek érzünk s eredetünk természete szerint természetesnek tekintünk, mégpedig azt, hogy a mai magyar írónak magyarnak kell lennie. Nem nemzeti színű papírra írt soraival, sem kifakult nemzetiesdi versekkel, hanem magyar életről zúgó írásokkal, magyar életet kifejező irodalmi megnyilvánulásokkal, magyar lélekkel.*”

Székesfehérvárt a dunántúli irodalmi élet középpontjává akarták

tenni. Egyik későbbi számban találunk utalást arra, hogy a pesti „íróközpont” nem fogadja be az írókat. E néhány szemelvényből kitűnik, milyen ambíciók fűtötték a Vörösmarty Társaság irodalmi szakosztályában csoportosult lelkes írókat.

Ezekről az évektől a Vörösmarty Kör irodalmi, irodalomterjesztő tevékenységet egyáltalán nem folytatott, ezt a Társaságra hagyta. Az Irodalmi Társaság alig egy évtizedes munkálkodása Székesfehérvár legjelentősebb irodalmi eseményeinek korszaka. A *Vár* című folyóirat nem sok példányszámot ért meg, mégis mindezideig a legszámottevőbb városunk történetében. „*Nem körünk alapítása, de testvéri megértéssel viseltetünk iránta...*” mondta róla a Vörösmarty Kör 1932-ben újonnan választott titkára.

A néhány lelkes emberből álló és sokféle politikai álláspontot képviselő írócsoport fellendítette az irodalmi életet. Ugyancsak ebben az időben alakult az egyház védnöksége és irányítása alatt egy másik írócsoport is neokatolikus szellemben. Éveken keresztül a Fejérmegyei Napló tette lehetővé irodalmi alkotásaik publikálását. Az eredetibb, izmosabb és tehetségesebb író csoport azonban a Vörösmarty Irodalmi Társaság tagjaiból került ki.

1932-től számos jólsikerült irodalmi esttel bővült a város kulturális élete. Ezeket Vörösmarty Társaság és a Vörösmarty Kör rendezte. Ezek keretében olvasta fel *Babits Mihály* Székesfehérvárt, a Vörösmarty emlékünnepeylen a költőről szóló, neves tanulmányát.⁸⁸

1936-ban *Gyóni* estet rendeztek, amelyen *Bodor Aladár* költő és *Kelemen Béla* fordító, tanár és irodalmár szerepeltek. Ugyanebben az évben *Sik Sándor* is felolvasott novelláiból. *Ignác Rózsa*, a harmincas évek végén fordult meg a városban, irodalmi est keretében. *Kosztolányi Dezső*⁸⁹ két novelláját és három versét olvasta fel hasonló akkalmal. 1932-ben norvég írók estjét rendezték meg. Ugyanezen évben az *Erdélyi Szépműves Céh* név alatt tömörült erdélyi magyar írók dunántúli körútjuk alkalmával megfordultak Székesfehérvárt is. Az irodalmi esten — amelyet a Vörösmarty Kör és a Vörösmarty Irodalmi Társaság rendezett — jelen volt *Kós Károly* a Céh igazgatója, *Dzsida Jenő* költő, szerkesztő, *Nyíró József* író, a Keleti Újság munkatársa. A jelenlévő írók saját műveikből adtak elő.⁹⁰

Ami új, lelkes s valóban kulturális megmozdulás, ezektől az évektől az Irodalmi Társaság munkája nyomán jött létre, még akkor is, ha a Vörösmarty Kör a nevét adta ezekhez a rendezvényekhez. A kör legfontosabb feladatát is — Vörösmarty szellemének ápolását — átruházta az Irodalmi Társaságra, s azok éltek is a megbízással. Már 1932-ben így kesergett a titkári beszámoló: „...*míniha a föllángolt bridgeláz egyoldalúvá tette volna ezeket a vacsorautáni összejöveteleket, mert a többi szórakozási módokat a közönség elhanyagolja, illetve*

a nemkártyázók a heti estékről néha majdnem teljesen távolmaradnak.⁵¹

Az 1930-as évek közepén már a társadalmi egyesületek egész serege működött a kör székházában: *Mérnök Egyesület, Orvos Szövetség, Jótékony Nőegylet, Tenisz Egyesület, Vörösmarty Társaság, Vadász Egyesület, Turista Szövetség* stb.⁵² Egyetlen nagy klubhelyiséggé alakult a székház, a könyvtárat, folyóirat-tárat minden szervnek rendelkezésére bocsátva. Nem egy egyesület aktívabban, rugalmasabban végezte kulturális feladatait, mint a Vörösmarty Kör.

Az Irodalmi Társaság a harmincas évek vége felé csökkent aktivitással szerepelt és dolgozott. S amikor a kis irodalom-pártoló és író-csoport szétzüllött, a Vörösmarty Körben minden irodalmi jellegű munka megszűnt. A közelgő háború is rányomta bélyegét a most már csak kaszinó jelleggel működő egyesületre. Az 1938-as titkári beszámoló így ujjongott: „Az új születésénél ott kell lenni nekünk is, hogy csonka becsúgyunk erős magyar életté sarjadhasson. Észak felé megtettük az első mozdulatot...” Még néhány irodalmi est, előadás, néhány nagyobb szabású lakoma, bál, ünnepség, aztán az egyre közeledő háború lecsönnesítette, majd teljesen elnémította a kör falai között a rendezvényeket.

Az 1940-es évkönyvben papírhiány miatt már nem sorolták fel a tagság nevét. A titkári beszámolóban „a kaszinó helyett csöndes összejövetelek” szerény színhelyévé alakulásról olvashatunk, amelyeket csak szombatonként tartanak. 1942-ben ünnepelte a Vörösmarty Kör fennállásának 75. évfordulóját, azonban hangtalan és csöndes megemlékezés, kissé történelmi jellegű titkári beszámolón kívül semmi nem tanúskodik róla. 1942-ben jelent meg az utolsó évkönyv. A férfiak háborúban voltak, az asszonyok sem látogatták a kör helyiségeit, csendes és lassú haldoklás jutott osztályrészül.

A Kossuth utcai székház a háború szolgálatába állt. Sebesültek, betegek töltötték meg a termeket és raktárepületnek használták. A háború befejezése után az épületben elpusztult a Vörösmarty Kör minden okmánya, feljegyzése, bélyegzője, iratai. Ma néhány évkönyv található, s néhány újságcikk, a kör működéséről. Az enyészete lett minden.

5. A VÖRÖSMARTY KÖR ÉRTÉKELESE

Három nagy fejlődési szakaszra osztottuk a Vörösmarty Kör életét: az első létrejöttének előzményei, a kör élete a századfordulóiig, amely egyben virágkora is volt. Második a századfordulótól a proletárdiktatúráig. Ezt a korszakot a megalkuvás jellemzi, a lassú bomlás folyamata tűnik ki. A harmadik szakaszban a huszonöt éves Horthy-ellenforradalom korának működését vizsgáltuk. Elfogulatlanul elvá-

lasztva a tisztát, a nemes törekvéseket a salaktól, mérlegre téve működését, nem kétséges, hogy megénk és városunk kulturális életében jelentős szerepe volt a Vörösmarty Körnek.

A polgárosulás lassúütemű átalakító ereje hozta létre, a kiegyezés évében. Polgári ízlést és igényt volt hivatva kielégíteni. A Vörösmarty Kör első alapszabályai a polgárság haladó vonásait örökítik meg.

Feladatát, céljait és hivatását csak részben tudta teljesíteni. Pozitív és negatív vonások egyaránt jellemzik hetvenöt éves működését. Annak a hivatásnak, amelyet a polgárság kívánt tőle — kultúra terjesztése, könyvtár létesítése és a műveltség fejlesztése a könyvtáron, olvasáson keresztül, eleget tett. Nem teljesítette a rárótt feladatokat akkor, amikor első alapszabályaiban lefektetett haladó és nemes terveit nem valósította meg: a város különböző részein élő tömegeket nem vonta be a kulturális munkájába. Mert a polgárság tömörülése volt, nem tudott keresztül törni azon a kőfalon, amely az igazi tömegektől elválasztotta. A haladó polgárság hozta létre, ekkor célkitűzései is progresszívek voltak. Az utánukjövők azonban kisajátították maguknak kereteit: az osztálytársadalom örök törvénye érvényesült ez esetben is. Szűk érdekeltség sajátja lett mind az, amit a kör felszerelése és könyvtára, játékkermei és klubszobái nyújtottak, még a kultúra is, amelyet terjesztettek osztályérdekeikkel átítatott.

Haladó volt mégis e társadalmi egyesülés, mert első és legnagyobb olyan intézmény, amely a szellemi igények emelésére, fejlesztésére és kultúra terjesztésére alakult Fejér megyében. Vörösmarty névvel, szellemének ápolásával vállalkoztak erre a feladatra. A Vörösmarty szobor felállítása szintén pozitív eredménye munkálkodásuknak.

Indulása után hét évvel már támadták, kifogásolták munkáját. Az akkor nemrég indult „Székesfehérvár” folyóirat magyarázatot keres, miért látogatják a kör rendezvényeit olyan kevesen? Miért vásárolnak méregdrága külföldi folyóiratokat? Ugyanakkor annyit sem költenek könyvre, mint egy városszéki egyszerű olvasóköri. Nem követik az alapszabályokat, a szellemi élet irányítói nem állnak hivatásuk magaslatán. „A Vörösmarty Kör nem bír hivatásának tudatával...” írja a névtelen cikkíró. Kereskedő körök, iparos olvasóegyletek jobban működnek. A felolvasásokat rosszul szervezik, évessel kötik egybe a rendezvényeket, hogy tömegeket szerezzenek, így is alig látogatják azokat. Dolgozának alapszabályaik szerint, javasolja a kritikus, végezzenek alapos és kitartó munkát, sokkal nagyobb eredmény várható, mint így, lapos és kedvetlen munka közben. Mindezek mellett a kör többszázfői tömegeiről beszél. A népkörök, a külvárosi olvasóköri évente többszáz forint összeget költenek könyvekre, a Vörösmarty Kör egyetlen fillért is sajnál rá áldozni.⁵³

Ugyanebben az esztendőben másik kemény bíráló is érte a kört. Újból felvetődik, miért nem tud a kör tömegeket mozgatni? Mert nem teremt kapcsolatot — válaszol mindjárt a cikkíró — a városszéleken működő olvasókörokkal. S azér, mert nem működik a lefektetett alapszabályok szerint.⁶⁴

A kortárs éles ítélete szembetűnő. A cikkíró haladószeleműbb, mint a kör vezetősége. Túlmegy a polgári egyesületek feladataival kapcsolatos elképzeléseken. Az országban ekkor számtalan hasonló jellegű kör működik,⁶⁵ s ezek egyben egyeznek meg: mindegyik a jómódú polgárság részére fenntartott művelődési terület, szórakozási lehetőség. A városszéli egyesületek, körök pedig az iparosodó parasztság és kereskedők társulásai. A Vörösmarty Kör a polgárság jómódú rétegéé, s nem a „városszéli” tömegeké. Az élesszemű publicista jól látta, az igazi tömegekhez fordulva eredményesebb és hasznosabb munkát tudott volna kifejtetni.

Hogy nem mozgatott meg tömegeket, a kör szerkezeti összetételében keresendő a hiba. Nehézkes és nem rugalmas szervezés, a bonyolult felépítés egyik ilyen hibaforrása. A szakosztályok megalakítása sem szükségletből fakadó, sokszor egyéni ízlés hozta őket létre. A jogi és filozófiai szakosztály tagok híján alig működött. A szakosztályok létrehozása szétforgácsolta az erőket, s így az eredeti célkitűzés — az irodalmi hagyományai és a Vörösmarty kultusz ápolása, jólsikerült irodalmi alkotások kinyomatása, az alkotó művészek segítése — teljesen ellaposodott.

A polgárság Fejér megyében csak a századforduló után jelentett olyan tömeget, amely a kör életét fellendíthette. Ez sem az igazi polgárság, — mert ilyen Székesfehérvárt és Fejér megyében csak igen vékony rétegben volt — hanem a dzsentrivel kevert értelmiség, a kereskedők és kisiparosok. Amikor ez a félfeudális és félig polgári osztály megizmosodott, a Vörösmarty Kör is mozgékonyabb, rugalmasabb lett és jelentős befolyása volt a városban élő tömegekre. Ekkor azonban már nem volt haladó, s kevésbé foglalkozott a kultúra terjesztésével, az irodalom művelésével.

Amikor az ellenforradalmi korszak újra talpraállította a Vörösmarty Kört, formáiban valóban fénykorát élte, de tartalmi munkájában silányabb volt, mint valaha. Ekkor azonban már „úri kaszinó” és Vörösmarty szelleméhez, nagy emberi eszményeihez, mélységes humanizmusához semmi köze nincs.

A polgárság haladó törekvései hozták létre, hetvenöt éves életén végighúzódik a polgári társadalom minden ellentmondása, a polgári társadalom betegségeinek minden tünete, hogy aztán lezüllyék és a polgári társadalommal együtt megszűnjék.

JEGYZETEK

1. Vörösmarty János levele Gyulai Pálhoz, 1865. Irodalomtörténeti közlemények (1931)
2. *Dormúth A.*: Székesfehérvár kultúrája a XIX. században. Székesfehérvári Szemle 6 (1936) 13—.
3. *Csapó K.*: Székesfehérvár története. Székesfehérvár, 1861.
4. *Dormúth A.*, i. m.
5. Számozatlan iratok a Megyei Könyvtárban (Székesfehérvár)
6. Uo.
7. *Dormúth A.*, i. m. 18.
8. Uo. 16.
9. Uo. 19.
10. Uo. 20.
11. Uo. 22.
12. *Lauschmann Gy.*: A Vörösmarty Kör negyven éve (Székesfehérvár, 1907) 11.
13. Uo. 12.
14. Uo. 13.
15. Uo. 14.
16. *Madarász J.*: Emlékirataim (Bp. 1883) 84.
17. *Lauschmann Gy.*, i. m. 16.
18. Uo. 17.
19. Fejér megye első folyóirata 1871-ben jött létre. Hetenként jelent meg a megyei újság szerepét töltötte be.
20. *Lauschmann Gy.*, i. m. 30.
21. Uo. 33.
22. Vörösmarty szobor-bizottság iratai, (Állami Levéltár, Székesfehérvár)
23. Ua.
24. Ua.
25. *Lauschmann Gy.*, i. m. 34.
26. A Vörösmarty Kör alapszabályai 1867. (István Király Múzeum Székesfehérvár)
27. Uo.
28. *Lauschmann Gy.*, i. m. 51.
29. Székesfehérvár 1874. (István Király Múzeum)
30. *Moenich K.—Vutkovich S.*: Magyar írók névtára (Pozsony 1876)
31. *Lauschmann Gy.*, i. m. 56.
32. A Vörösmarty Kör évkönyve 1870, 1881. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
33. Ua.
34. Vörösmarty emlékkönyv. (Székesfehérvár 1900)
35. *Lauschmann Gy.*, i. m. 109.
36. Uo. 110.
37. 1869. november 14-én tettek indítványt a kör közgyűlésén a színház építésére vonatkozóan. Alapkövében okirat volt, amely szerint osztatlan tetszést és megértést keltett a javaslat és az alig néhány év múlva sikerre is jutott. (István Király Múzeum)

38. *Lauschmann Gy.*, i. m. 120.
 39. Szabadság. 1889. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 40. *Lauschmann Gy.*, i. m. 122.
 41. Uo. 111.
 42. Székesfehérvár 1874. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 43. Hivatalos statisztikai közlemények, Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. (Bp. 1886)
 44. *Lauschmann Gy.*, i. m. 75.
 45. A tagok létszáma a kör fennállása idején 128—370 között ingadozott. Legnagyobb taglétszámmal a Horthy korszak idején rendelkeztek.
 46. *Juhász V.*: A proletárdiktatúra és annak előzményei Székesfehérváron. (Székesfehérvár, 1927)
 47. Tanácsköztársaság Fejér megyében. (Szfvár 1959)
 48. Uo.
 49. Károlyi Mihály testvéröccse, akinek dunántúli birtoka mintegy ötvenezer holdra tehető.
 50. Népszava, 1919. február 6.
 51. Tanácsköztársaság Fejér megyében.
 52. A Vörösmarty Kör évkönyve 1926. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 53. A Vörösmarty Kör évkönyve 1924. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 54. A Vörösmarty Kör évkönyve 1928. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 55. Uo.
 56. A Vörösmarty Irodalom és Művészeti Társaság alapszabályai Fejér megyei Tanács VB. Műv. Osztály. Székesfehérvár.
 57. Uo.
 58. Babits Mihály 1934-ben járt Székesfehérvárt, a Vörösmarty ünnepségek alkalmával, november hónapban. Ezen az ünnepségen Vörösmarty-tanulmányán kívül saját verseiből is adott elő. A Vörösmarty Kör évkönyve 1935. (István Király Múzeum)
 59. Kosztolányi Dezső 1933-ban járt Székesfehérvárt, a Vörösmarty Társaság által rendezett irodalmi esten. Novelláiból és verseiből olvasott fel.
 60. A Vörösmarty Kör évkönyve 1933. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 61. A Vörösmarty Kör évkönyve 1932. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 62. A Vörösmarty Kör évkönyve 1936. Székesfehérvár (István Király Múzeum)
 63. Feltehető, hogy 1874-ben a kör könyvvásárlásra egyáltalán nem fordított pénzt. A következő években már 100 forint volt könyvvásárlásra előirányozva.
 64. Székesfehérvár, 1874. december 27.
 65. Ilyenek voltak: Kölcsey Egyesület Aradon, Régészeti Egylet Békésgyulán, Toldy Kör Pozsonyban, Irodalmi és Művészeti Kör Sopronban, Széchenyi Kör Eperjesen, — hogy csak a legnagyobbak említsük.

TARTALOM

Bevezetés	5
I. Székesfehérvár a XIX. században és a Vörösmarty Kör elődei	9
1. Székesfehérvár a XIX. században	9
2. Kulturális élet Székesfehérváron a XIX. században	11
3. A Vörösmarty Kör elődei — kaszinók Székesfehérvárt	13
4. Vörösmarty szobor	19
II. A Vörösmarty Kör a századfordulóig	23
1. A kör alapszabályai	23
2. Fekete János	25
3. Az indulás évei	26
4. Vörösmarty ünnepségek	27
5. A Vörösmarty Kör haladó törekvései	29
6. A Vörösmarty Kör könyvtára	32
III. A századfordulótól a Tanácsköztársaságig	35
1. Egyesülési törekvések	35
2. A világháború felé	38
IV. Újjászervezés	41
1. Első lépések az ellenforradalom után	41
2. A Vörösmarty Kör elnöke és alelnöke	43
3. A módosított alapszabályok	43
4. A második világháborúig	45
5. A Vörösmarty Kör értékelése	50
Jegyzetek	53

ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI

Szerkeszti: FITZ JENŐ

Az ISTVÁN KIRÁLY MÚZEUM KÖZLEMÉNYEI Fejér megye történetére, műemlékeire, néprajzi és természettudományi kincseire vonatkozó tudományos, népszerű és múzeumi vonatkozású tanulmányokat közöl a következő sorozataiban:

- A. sorozat:** *Tanulmányok Fejér megye múltjából*
Fejér megyére vonatkozó tudományos dolgozatok magyar és idegen nyelven.
- B. sorozat:** *Múzeumi Füzetek*
Fejér megye múltját és jelen életét ismertető népszerű füzetek.
- C. sorozat:** *Alba-Regia*
Az István Király Múzeum tudományos évkönyve.
- D. sorozat:** *Katalógusok*
Az István Király Múzeum állandó és időszakos kiállításainak vezetői, katalógusai.
- E. sorozat:** *A Fejér megyei múzeumok évi jelentései*
A megyei múzeumok évi jelentései.

A KÖZLEMÉNYEK A., D. és E. sorozatai csak az István Király Múzeumban kaphatók (Székesfehérvár, Ságvári Endre tér 3.). A B. sorozat (*Múzeumi Füzetek*) újságpavilonokban és a Könyvterjesztő Vállalat antikvár boltjaiban is megszerezhetők. A meghatározatlan időközönként megjelenő füzetek előfizetése 6—6 számonként 12 Ft.

M Ú Z E U M I F Ü Z E T E K

(B. sorozat)

1. Fitz Jenő: Csókakő vára (2. kiad.)	1 Ft.
2. Fitz Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika (3. kiad.)	3 Ft.
3. F. Petres Éva—Fitz Jenő: Fejér megye rövid története I.	3 Ft.
4. Fitz Jenő: Séta a régi Székesfehérvárról	3 Ft.
5. Radetzky Jenő: Székesfehérvár madárvilágáról	2 Ft.
6. Stigler István: Székesfehérvár nyomdászatának 150 éves története	3 Ft.
7. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében I.	2 Ft.
8. Fitz Jenő: Török erődítések Fejér megyében II.	2 Ft.
9. Fitz Jenő: A sárkeszi mithraeum	1 Ft.
10. Juhász József: Székesfehérvár ostroma	2 Ft.
11. Fitz Jenő: A középkori Székesfehérvár	3 Ft.
12. Fitz Jenő: Végvári harcok Fejér megyében	3 Ft.
13. F. Peires Éva: Mészöly Géza	1 Ft.
14. Wathay Ferenc: Székesfehérvár veszéséről való história	2 Ft.
15. Fitz Jenő: Régészeti kutatások Fejér megyében	2 Ft.
16—17. Környei Elek: Beethoven Martonvásáron	7 Ft.
18. Farkas Gábor: Seregélyes parasztsága a XVIII. században	3 Ft.
19. Környei Elek: Eötvös József Ercsiben	5 Ft.
20. Csongor Rózsa: A Vörösmarty Kör története	5 Ft.

FEJER MEGYEI MÚZEUMOK
KÖNYVTÁRA
Leltári szám; 25.188

Székesfehérvári Nyomda — 4418

Felelős vezető: Kovács Sándor
